

NÅGOT OM OVANSJÖ SOCKENS GAMLA DRÄKTER.

*"Hur fjärran den vår, då dess lin
stod i blom,
och hur fjärran dess spånads höst!"*

E. A. Karlfeldt.

Många vintrars snö har fallit och många somrars ljuvlighet har blommat ut, sedan den gamla prakten av brokiga, nu bleknade klädesplagg, som detta år lånats till Västerberg från gårdar runt om i socknen, bars av män och kvinnor i Ovansjö.

Dock finnas ännu några ibland de gamla, som burit sockendräkten i sin barndom och ungdom och som bevarat minnet av, hur deras föräldrar och mor- eller farföräldrar voro klädda. Det är med hjälp av deras minne, som denna uppsats kunnat komma till, och det är med djup tacksamhet, som jag tänker på deras berättande. Ett efter ett ha de skilda plaggen kunnat

sättas in på sin rätta plats. Det ena penseldraget har fogats till det andra, och så ha bilder av längesedan försvunna dräkter åter blivit synliga — först endast i fantasien men snart också i verkligheten, då för Gästriklands Folkhögskola de gamla sockendräkterna kopierats. Detta åter har möjliggjorts genom att gammal teknik och handaskicklighet, som hūtt ihop med en hel del detaljer i dräkterna, funnits bevarade inom socknen.

När detta skrives, kan jag glädja mig åt att ha en hel rad av kvinnodräkter och ett par barndräkter utförda i överensstämmelse med de gamlas berättelser och med de gamla plagg, som välvilligt utlånats av deras ägare.

Men många flera klädesplagg från denna avlägsna tid hänga säkert ännu i "nystur" och på vindar eller ligga undangömda i skåp och lådor. Kom ihåg, att varje sådant plagg kan bli ännu ett penseldrag i den bild, som det här gjorts försök att måla! Låt inte dess skräplighet eller urblekthet hindra er från att låna ut det för kopiering eller beskrivning! Det kan vara drag, som äro felaktigt eller ofullständigt uppfattade och återgivna av mig just på grund av för litet material. De kunna då rättas. Och varje föremål, som kommer till rätta, kan hjälpa till att ge större fyllighet åt några av de många dräktbilderna. Jag hoppas bli i tillfälle att fullständiga de anteckningar, jag nu gjort, ett annat år. I denna uppsats behandlas endast kvinnodräkter. Min plan är att i det kommande även göra en beskrivning av mansdräkterna, och för denna vore ett hopplockande av allt gammalt, som tillhörde dessa, av största betydelse.

Den hjälp att fullständiga bilden av dräkterna, som jag ber om, kommer att få direkt praktisk nytta för socknen. Ärligen tillverkas av de kvinnliga slöjdavdel-

ningarna å Västerberg flera Ovansjödräkter, och skolan vill gärna för socknen stå till tjänst med mönster och randningar m. m. och göra, vad den kan, ej blott för att de gamla sockendräkterna, i den mån det är möjligt, skola upptagas på nytt utan även för att de skola bli så äkta och levande som möjligt.

ÖVERGÅNGSTIDEN.

Det är ungefär sextio år sedan det gamla dräktskicket i socknen helt övergavs. Det berättas, att år 1858 var nygifta hustrun Marta Andersdotter från Störviks byn till kyrkan *första söndagen efter bröllopet* utan mössa och stycke, och att det var första gången någon av socknens kvinnor dristade sig att bryta mot föreskriven kyrkodräkt på en sådan dag. Det väckte stor förbittering bland gummorna, och den unga hustrun fick allt veta, vad hon gjort.

Men tiden var mogen för ett övergivande av det gamla. Gävle—Dala järnväg höll på att byggas den tiden — handelen till nuvarande Hofors invigdes 1858. I vardagslivet hade man redan börjat att frångå de gamla bruken, och bara någon vågade sig på en ändring av kyrkdräkten, gick det, också beträffande den, fort nog med förändringen. Under början av sextiotalet upplevdes den stora brytningen mellan det inom socknen traditionsbundna, under många släktled utformade dräktskicket och de från städerna till socknen inkomna moderna. Fåraveln inskränktes den tiden. Förut hade man haft stora fårhopar — man kan förstå det, när man hör, att 20 får och mer brukade slaktas i en storgård varje år. Man hade ändå haft fullt upp med ull att spinna och taga reda på. Nu började ullen tryta,

och då drevs man att köpa garn till både ett som annat. Hampodlingen upphörde alldeles, och linodlingen inskränktes betydligt. Det ena köpplagget drog det andra med sig. I en hel del gårdar fortsatte man att väva hemma men köpte gärna garn. Särskilt blev bomullsgarnet mycket begärligt under denna tid. Det berättas i bygden, att under det nordamerikanska inbördeskriget bomullsskörden brann upp. Då var det stor jämmer, för man kunde knappt få köpa en bomullsände. Då kom linet till heders igen — men blott för en kort tid.

Det var folket närmast bruken — t. ex. de, som bodde kring Hammarby — och de, som varit i stan eller hos herrskap och haft tjänst, som först klädde sig "civila". Sen kom en och annan gård med. Så nämnas Nybonas i Åttersta och Farsmors i Övermyra såsom gårdar, där man först direkt anslöt sig till städernas moder. Till att börja med gjorde man narr åt dem, som klädde om sig. De kallades herrskaps-slinkor. Men allt efter som tiden gick, blev det fler och fler, som kommo ifrån det gamla. De dräkter, som begagnades under 50-talet, äro så reducerade både vad beträffar plaggens antal och färgernas styrka och mångfald, att en teckning av dessa skulle bli endast en skugga av Ovansjö-bornas gamla rika dräktkultur. Övergången var inte så plötslig som man kanske är böjd att tro, utan gick så småningom med hjälp av en hel del övergångsplagg, som inte skilja sig så mycket från de gamla.

SOCKNENS OLIKA KVINNODRÄKTER.

Först ber jag få fästa uppmärksamheten på och rätta ett misstag, som jag vid samtal med en hel del

ungdomar funnit vara så goft som oskiljaktligt knutet till begreppet sockendräkt. Man tror, att det har funnits bara en sorts kvinnodräkt och en sorts mansdräkt i socknen, och man kan inte nog förvåna sig över, att alla kunde vara så fina förr i världen. Det, som ligger till grund för detta misstag, är väl, att man i allmänhet endast upptagit *en* dräkt, när man i våra dagar åter upptagit någon redan avlagd sockendräkt — och då i allmänhet den finaste helgdagsdräkten.

I själva verket förhåller det sig så, att man kan urskilja olika dräkter för gift och ogift, för sommar och vinter, för kyrkbruk och annat bruk, för vanliga söndagar och helgdagar, för de gladare helgerna och de allvarigare, för bröllop och begravning. Allt detta gör dräkten till *ett levande uttryck* för dagarnas och händelsernas betydelse och olika karaktär. Det är ej stor likhet mellan den dräkt, som bars i hemmen, på danser o. s. v. och den, som bars i kyrkan. Och man var tvungen att hålla reda på, vilken söndag det var, när man gick i kyrkan. Det gick inte att gå lika klädd en söndag under advent och fastan och en vanlig söndag eller att skrudat sig lika på långfredagen och påskdagen. Man kan å ena sidan urskilja en vardagsdräkt, en söndagseftermiddags- och gå borts-dräkt samt en mörk dräkt, att bära i hemmen vid sorg och på de söndagar, då man i kyrkan varit allvarsklädd (se vidare i det kommande), vilka tre olika dräkter alla äro variationer av en och samma dräkt, samt å andra sidan de olika kyrkdräkterna, som rätta sig efter kyrkoåret, och i vilka variationerna åstadkommas i huvudsak genom ombyten av huvudkläden, mössor, stycken (spetsar till kyrkmössorna), halskläden, livstycken och förkläden. Längre tillbaka var, vad kyrkdräkten beträffar, även

färgen på kjolarna och tröjorna olika för vissa olika tillfällen. Dessa kyrkdräkter ha endast begagnats i kyrkan, och folk från de långt bort belägna byarna hade mycket ofta kyrkkläderna förvarande i någon gård närmre kyrkan, där de gingo och satte på sig dem. Så fort man kom hem, avtog kyrkkläderna. Man gjorde aldrig någonting, förrän man tagit av sig kyrkkläderna. I senare tid åtminstone var man fullt färdigklädd under kyrkdräkten i sin söndagseftermiddagsdräkt. Man vet att berätta om den vanliga söndagsdräkten, som är olika under sommarhalvåret och vinterhalvåret samt för gift och ogift, om en dräkt för de förnämsta helgdagarna och första bröllopsdagen, om en för annandagarna vid jul, påsk, pingst och bröllop, om en för långfredagen, bönsöndagen, sista söndagen i trefaldighet, på begravning och vid nattvardsgång samt slutligen en för advent, fastlag och böndagar utom tacksägelsedagen, på vilken man liksom första söndagen i advent, "lisseljulan", klädde sig som till de stora helgdagarna. Barn och riktigt unga samt medellösa hade inte, vad man kan kalla för kyrkdräkt, men gingo till kyrkan i sina bästa kläder, i bästa fall med ett kyrkförkläde och stycke till.

Dessa nu berörda olikheter voro avsiktliga och fullt medvetna. De utmärkte, att folk var ute i samma ärende. De inge respekt och vördnad för den ordning och taktkänsla, som de gamla hade, och det är tack vare dem, som de gamla dräkterna ha så mycket av liv och intresse att bjuda på.

Men utom dessa traditionsbundna olikheter finns det massor av detaljer, som ena gången blevo så, andra gången så.

I en välbärgad gård med stora resurser skaffade man sig mycket kläder av finaste material, under det att de,

som voro fattiga, då som nu fingo låta sig nöja med mindre.

Andra olikheter uppstodo, genom att plaggen blevo olika alltefter dens skicklighet, som gjorde dem. "Det kom an på folket, som gjordet." I somliga gårdar var allt så väl och riktigt gjort, men i andra var det mindre noga. Detta gör, att det finns bättre och sämre plagg av alla de, som skulle vara.

Tjänarnas löner utgingo till största delen i kläder. En tjänstflicka fick för året i lön 12 alnar blaggarn, 6 alnar nästäcklingsväv och 6 alnar lärft, 3 par svenskskor (näverbottnade skor) eller 1 par tyskskor (läderbottnade skor) och 1 par svenskskor, 1 par vallmarsstrumpor och 1 par vidstickade, 1 ullförkläde och 1 linförkläde samt kjol och tröja. Första året fick hon kjol och tröja att bruka på söndagseftermiddagar o. s. v., men stannade hon två år, fick hon andra året kyrkkjol och tröja och kanske kyrkförkläde. Men inte gjordes allt detta alla gånger lika fint som gårdsfolkets eget. Så har det t. ex. blivit sagt, att tjänstfolket fick sina röda kjolar, strumpor o. s. v. färgade i krapp, medan bondfolket lät färga åt sig själva i kochenilj. "Det var andra fasoner och färger på högfärden då mot nu, men den var lik sig i alla fall." Det var bra att få plats i en gård, där man fick att göra med duktigt folk, som såg till, att allt blev bra och riktigt gjort. En flicka, som stannade på sin plats några år, kunde vid slutad tjänst ha både det ena och det andra. De hemvävda kläderna dugde att ha litet, innan det syntes något på dem, att de voro använda, och de nöttes inte ut för vintern som nu. Det gjorde, att när en sådan flicka gifte sig och i fästegåva fick silkeshalsklä och ungmorsdräkt av brudgummen, kunde hon som gift snart nog följa dräkt-

traditionen i kyrkan. Faddrar brukade också skänka sina gudbarn kläder av olika slag, särskilt till kyrkbruk. De, som i kyrkan skilde sig från gängse skick, voro därför mest yngre, medellösa personer. I de rika gårdarna lämnade matmor ut av sitt överflöd åt sina tjänare.

Ät den personliga smaken gavs det för övrigt också stort rum.

Det fanns vissa godtagna regler, men inom ramen av dem tilläts stor omväxling. Så är t. ex. inte ett förkläde, bland alla dem jag sett bevarade, alldeles likt något annat med samma användning. Själva lusten att få en randning olika de andras tycks ha varit det bestämmande vid vävningen — detta inte bara när det gällde förkläden utan beträffande allt rutat och randat tyg, såsom söndagseftermiddagskjolar och -tröjor, livstycken, barnkoftar och kläden. Samma olikhet eftersträvades vid märkning av lintyg och halskläden. Med märkning menas inte bara påsättande av namnbokstäver och årtal utan hela den rika korssöm, som åtföljt detta. Genom utväljande av olika mösslappar, mössband, kantband och bårder till tröjorna, halskläden och huvudkläden m. m., som man köpte, åstadkoms också en otroligt rik omväxling.

Någon uniformitet i den bemärkelse, som man velat göra gällande för Ovansjödräkten, har inte funnits och inte heller någon dräkt "precis så och så".

En annan vanlig fördom är, att man tror, att allting i alla sockendrakter skall vara hemvävt och enbart av folkligt ursprung. Vad Ovansjö-dräkterna beträffar kan man med hjälp av det insamlade dräktmaterialet och de bouppteckningsuppgifter, som samlats, tydligt spåra de historiska stilarnas inverkan. Det finns 1500-

tals, 1600-tals, 1700-tals och 1800-talsdrag hos dräkterna. Och det framgår klart och tydligt, att utom denna påverkan av de hos de högre stånden präglade stilarna har dräkten också haft sina egna moder och nyheter. Företagsamma skräddare gjorde sitt för att införa nya moder, de förmögnaste bondhustrurna, som ville vara allra finast, kunde alltid finna något material, som var finare än det allmänt gängse. Detta blev då begärligt för flera — och så blevo nya moder skapade.

Det berättas, att det var en skräddare, som fann upp att göra de många uddarna omkring på livstucken.

Klädseln påverkades också av de salubjudna varorna. Socknens handel med tygvaror låg till stor del i händerna på västgötarna. Vad dessa hade av silke och kattun, kläde och kamlott, halvsiden, chalong, kambrik och allt, vad tygerna under denna tid kallades, det köptes med stor begärlighet. (Även bordtäckan och mindre dukar såldes av västgötar. Så lära alla de täcken i krabbasnår, som finnas här, vara sålda av västgötar. De kallas än i dag västgötatäcken.) I varje by hade västgötarna en gård, där de fingo ta in. Under tiden, de bodde där, besökte de de övriga gårdarna i byn, eller folk kunde söka dem i den gård, där de logerade. Sedan fortsatte de till en annan by och började sin handel där. 1834, under koleratiden, förbjödos sockenborna på sockenstämma att hysa västgötar, utan att dessa kunde uppvisa sundhetsspass. Småningom upphörde deras resor i dessa trakter. Gårdfarihandeln kom mer och mer att skötas av "dalgubbar", som av ålder i orten sålt metallsaker, såsom knappar, slidknivar och mässingsnålar men även halsdukar m. m.

I de besuttnas finaste helgdagskyrkskrud gick det så långt, att nästan allting var av köpt material. När

man ser dessa dräkters finhet och förnäma kultur (särskilt kyrkdräkten för fastlag och advent), drages tanken ovillkorligen till det bergsmanssläkte, som här skapat välstånd och förfinad smak. Det måste i en socken, där man framälskat en dräkt så på en gång praktfull och måttfull, funnits gammal kultur. Om den för hela landet gällande smakriktningen kommit att bestämma vissa drag i dräkten, så är det dock utväljandet av vissa färgsammansättningar och andra smådetaljer, som äro det viktigaste för helhetsprägel. Och det är i detta utväljande och sammanställande, som Ovansjöborna visat sig äga en ovanlig förmåga.

Men det mesta till dräkterna vävdes i hemmen. Ingen gick någonsin i annat än hemvävda kläder utom till kyrkan. Kläde, kamlott, bombasäng, satin o. s. v. sågs alltså endast i kyrkdräkten. Till vardags var varenda tråd i dräkterna hemspunnen och hemvävd med undantag av mössorna. Även på resor, "danser" och vid alla högtider i hemmen utom bröllop och begravning var man klädd i hemvävda kjolar och tröjor och förkläden. Halskläden och huvudkläden kunde däremot då vara finaste "köpschalar" men knappast av siden, som alltid hört ihop med bröllops- och kyrkdräkten.

RÅMATERIALET FÖR DRÄKTERNA OCH DESS BEREDNING.

Råmaterialet för allt detta hemvävda producerades, som förut nämnts, vid varje gård. När intresset för detta och dess beredning började försvinna, förvunno också de gamla dräkterna. Dessa hade i hemproduktionen och hemförädlingen av råvarorna sin rot och sitt säkraste fäste. Lin, hampa, ull och skinn bereddes

i hemmen. Man var tvungen att spinna var tråd, man skulle ha. Bakom den färdiga dräkten låg en otrolig möda.

LINBEREDNINGEN.

Linet såddes av kvinnfolken, för det mesta av mor själv, samtidigt med att havren såddes. Vid skörden drogs det upp. Detta kallades att "må lin". När man fick både händerna fulla, lades det på backen. Nästa två nävar lade man så i kors över de första, och därmed fortsatte man, tills det låg 10 knippen uppå varandra. Då gjorde man band av lin och snodde om, så de följdes åt. När allt lin var upptaget, körde karlarna hem det i ladan (lalågan). Två strök och en eller två band ihop det till fittjor (så mycket som man kunde fatta om med handen). Därefter "risslades" knoppen i en rissla (risslor voro stora, grova träsåll, som gjordes i Dalarné). Det frånrisslade kastades för korna och knoppen breddes ut på ett härbregolv, där man måste röra om i den vissa gånger, tills den blev torr. När man nästa år skulle så, togs knoppen upp på ett bord och kavldes med brödkavel, så att fröna kommo ur. Därefter risslades fröna i en för rissling gjord s. k. dryftvanna (användes även till säd), och så voro de färdiga att så.

När linet var struket, sänktes det i rinnande vatten för att rötas. Då blev det vitast och finast. Men hade man ej något rinnande vatten, som låg tjänligt till, sänkte man ned det i en "gröp". Sedan var det att lägga på bräder och stora stenar, så det inte skulle flyta upp igen. När det rötats lagom — det tog längre tid, om vattnet var kallt, och kortare, om det var varmare, men ungefär 9 dygn var det vanliga, om det blev sänkt

i röt månaden — togs det upp med hjälp av en klona (häcka). Det var karlgöra. När det så runnit av, breddde man ofta ut det på backen och lät det ligga litet. Eljest körde man hem det mest med detsamma. Hemma sattes det upp på gärdesgården att torka, och där fick det sitta, tills man fick tid att gå i "bastulire". Först skulle man gräva upp potatisen, skära havren och tröska, och ibland kunde man komma dit kring micks-mässtiden men ibland kunde det inte bli förrän strax före helgmäss. De, som gingo och plöjde, hörde på långt håll "när käringarna kommit i bastulire. De pratade och gifte ihop och stekte äpplen och gick an värre". I bastun restes det upp på lavar, där det fick stå ett dygn, sen man eldat. Så var det att boka det. Endera lade man fittjan på en stor sten och slog det med linklubba, eller också for man till någon bokare, som drevs med vattenkraft, och där kunde man sätta in 3—4 fittjor åt gången. Det var ändå ett drygt göra, om man hade 20 limar eller mer. Efter detta torkades det på nytt i bastun. Sen var det färdigt att brötta (bråka). Detta gjordes på linbråken i bastulire. Sen måste det på nytt torkas i bastun och efter det rensas i bråken igen, på vilken man hade en kil, så man fick den trängre.

Efter detta förvarades det under tak, tills man fick tid att häckla det. Det skulle göras före jul någon gång, så det var färdigt att spinna strax på nyåret. Först begagnade man en grövre häckla, och utan att linda upp "rexnan" drog man den genom häcklan några gånger. Det så urhäcklade kallades tulltov (man hade tullat rexnan) och spanns till inslag i blaggarn. Sedan lindade man upp rexnan och häcklade på nytt i samma häckla. Det, man så häcklade ur, kallades varptov.

Det spanns till ränning åt blaggarn och foderväv. Resten häcklades så i en grannhäckla, och det urhäcklade kallades nästäcklingar och spanns till inslag i nästäcklingsväv. Själva det långa linet, som nu var kvar, spanns till ränning åt nästäcklingar och andra vävar samt till varp och inslag i finare linnevävar.

HAMBEREDNING.

Hampan var starkare än linet. Den begagnades mest till förfärdigande av vardagssärkar och underlakan. Dessa voro nära nog outslitliga, men hampvävar blevo aldrig vita.

När fröet syntes i tuvsen, var hampan färdig att dra upp (må). Man rätade upp stånden och lät dem stå och torka ute på backen någon dag. Sedan bredde man ut skynken och slagtröskade hampan, varefter den breddes ut på backen att rötas. Vid regn gick det fortare, vid torrt väder kunde den få ligga länge.

När den var färdigrötad, kördes den hem till bastulire, där den fick ligga, tills man hade tid att elda i bastun, där den restes upp på laven och torkades. Man hade särskilda hampbråkar, som voro mycket större än linbråkarna. I dessa bråkades hampan ute på backen. Efter denna första bråkning bands den ihop till limar. En lima bestod av 20 hässlor samt bindhässlan. Man kunde få omkring 30 limar. Dessa lades i lidret igen, tills allt var färdigt, då de ånyo torkades på laven i bastun, varefter man tog lima för lima för att rensa. De fingo inte kallna, för då gingo agnarna inte ur. Därför stoppade man liman i knäet och skyndade sig att rensa den. Nu bråkades hampan i en linbråk. Man hade en kil, så man kunde dra åt olika. Det blev van-

ligen sent på kvällen, innan man fick gjort färdigt, så det var att hålla på och bråka i mörker.

Den bråkade hampan buntades ihop och fick ligga, tills det blev tid att häckla den. Man satt i lagårn eller sommarstugan och häcklade. Men korna fingo hosta av det. Många blevo sjuka av dammet, fast lindammet var starkare och vassare ändå.

Man häcklade två gånger i samma häckla och begagnade ingen grannhäckla åt hampan. Tusken, som blev vid både bråkning och häckling, kardades och spanns till grovt inslag i fodervävar och hampblaggarn. Hemprexnan spanns till ränning, och det, som urhäcklades i andra hand, spanns till inslag i finare hamp-rexväv.

FÄRGNING.

Det fanns färgare på flera ställen i socknen, bl. a. i Kungsgården. Ditt lämnade man sitt garn för att få det färgat. Man kunde också få köpa garn hos färgaren. Hemma färgade man också.

Man färgade bl. a. svart i bresilja och viterell,
brunt i katterkum,
gult i stenmossa,
rött i kochenij,
blått i urin,
grått i mjölbärsris och galläpple.

Ett sätt att uppnå omväxling i vävarna var att färga garnet flammigt. Flamgarn fick man genom omknytning av härvan med näver på vissa lika avstånd. När härvan så färgades, togo de omknutna ställena inte till sig färgen. För färgning av flamgarn till varp fordrades, att man först bobinade garnet på 4 bobinträn och

sedan band om och nystade av dem på samma gång, så att 4 och 4 trådar fingo följas åt som vore de en. Annars skulle de vita flammorna inte komma mitt för varann. Sådana flamgarnsränder äro ett särdeles utmärkande drag för alla randiga och rutiga vävnader tillhörande Ovansjödräkten.

Den 16 november 1817 behandlades på sockenstämma i Ovansjö en kungl. skrivelse om inskränkning i förbrukning av utländska yppighetsvaror. Sockenmännen svarade då, att inom socknen intet överflöd fanns, varken hos ståndspersoner eller allmoge. Man nyttjade allmänt hemvävda kläder. Dock var det ett överhandtagande bruk av dyrbar kochenilj. Man uttalade sig för, att i stället borde krapp användas.

VÄVNING.

April och maj var viktigaste tiden för vävning. De gängse vävarna för dräkterna voro:

Blaggarnsväv (fyrskäftad väv med 2 trådar i rör. Sked: 7 rör på cm. Inslag: grövsta tovgarn).

Nästäcklingsväv (fyrskäftad väv med 2 trådar i rör. Sked: 9 rör pr cm. Inslag: finare tovgarn).

Lärft (tuskaft väv med 2 trådar i rör. Sked: 12 rör på cm. Inslag: grövre och finare lingarn).

Foderväv (tuskaft väv med 1 tråd i rör. Sked: 8 rör på cm. Inslag: grövsta hampgarn och tovgarn).

Vadmalsväv (två- eller fyrskäftad väv med 2 trådar i rör. Sked: 7 rör på cm. Inslag: ullgarn. Vadmal skulle helst vävas på högsommaren. Ju varmare det var, dess bättre gick det. I nödfall satte man uppvärmda stryklad eller järn under väven. På vävknutarna strök man aska).

Sirumpvadmal (tvåskäftad väv med 2 trådar i rör. Sked: 8 rör på cm. Inslag: ullgarn).

Pärkväv (bruten kypert, trädning och sked som blaggarn eller, i fråga om mycket fin pärk, som nästäcklingsväv. Inslag: ullgarn eller lingarn eller bomullsgarn).

Tvinntyg (tuskaftväv med 1 tråd i rör. Sked: 9 rör på cm. Inslag ull, ränning av lin och ull hoptvinnade).

Förklädesvävar (omväxlande tuskaft- och kypert-träpning. 1 tråd i rör. Sked: 10 rör på cm. Inslag: lin-, ull- eller bomullsgarn).

Linhalskläden (tuskaft väv med 2 trådar i rör. Sked: 12 rör på cm. Inslag lika som ränningen, finaste lingarn).

Finare halskläden och huvudkläden vävdes inte i hemmen, utan det var särskilda gummor, som vävde och sålde. Dessa kläden fingo ofta namn efter sin tillverkare eller dennas boningsort. Så talas om Vattbacka-kläden och Valler-kläden och, i senare tid, Österkläden. De förstnämnda vävdes av en kvinna, som kallades Gum-Greta, som bodde i Vattbacka i Österberg. Hennes föräldrar voro dalfolk, troligen Gagnefsfolk, som kommo till socknen på arbete. Gum-Greta var född i socknen, och hon kom att stanna inom socknen, där hon senare gifte sig. Hon lär ha varit ett stort original och hade bestyr med varjehanda uträttningar för andra. Hon reste till Gävle med ull, och när folk i stan såg henne, ropade man från bodarna, att hon skulle komma och köpa vävar. Hon förde alltså även köptyg från staden till socknen. Hon var född omkring 1820. Vallerkläden vävdes av en gumma, Valler-Lena, som bodde i Spjutmuren. Hon var född 1829. De kostade 75 öre stycket. Öster-mor var född och bodde i Västerberg. Hon tillhörde en gammal väverskesläkt

och har vävt mycket vackra enklare bomullskläden. De tillhöra dock övergångstiden och tiden, sedan dräkten upphört. Men hon tog efter de gamla halsdukarnas mönster, och det är ofta svårt att avgöra, om man har framför sig en gammal halsduk eller ett Öster-kläde.

Andra enklare allmänt förekommande kläden äro Falu-kläden, som voro rutiga bomullshalskläden (gar-kläden), Färnebo-kläden, med små solvade mönster-ränder på den vanligt rutade botten, och Gävlekläden, stora ljusrutiga, fyrskäftiga kläden med handtryckta mönster. Ett egendomligt slags halsdukar äro de, som vävts hemma men sedan färgats svarta eller bruna och blivit av färgaren påtryckta med de vackraste mönster. En annan sorts vackra halsdukar, vävda i åttaskafts-dräll, med mönstervariationer av större och mindre munkabältesrutor, sägas ha vävts av en gumma i Årsunda, som också gick omkring och sålde dem. Det var genom de många olika tillverkarna, som den variation åstadkoms, som man satte stort värde på även i fråga om enklare kläden.

SÖMNAD.

Skräddaren sydde alla utanpåkläder, även barnens. Sömmerskor voro okända. Skräddaren gick ur gård och i gård. Var det mer att göra, än han kunde hinna under den tid, han var tingad, kunde han "komma till vägs" livstycken till kjolar samt liv och ärmar till koltar o. s. v. Så fick man själv sy dem färdiga. Detta var enkelt nog, ty man använde aldrig vådkjolar, utan kjolarna voro förfärdigade av ett enda, långt, hoprynkadt tygstycke, dock någon gång med ett annat tygstycke isatt på förklädets plats, s. k. frambräa. Det,

som skulle sys av folket självt, syddes egentligen under tiden, då man var i fäbodarna. Man skulle där sy ett plagg för dagen och ändå följa korna och taga reda på mjölken. Allt eftersom plaggen blevo färdiga, hängde man dem över stänger i taket, och om lördagarna och söndagarna brukade de andra fästintorna komma och syna, vad man gjort. Man gick från stuga till stuga för att se, vilken som sytt vackrast. Det var en riktig tävlan.

Särkar, skjortor, övandelar och förkläden samt lakan, huvor och handkläden var det, man sydde. Framför allt lade man ner stort arbete på märkningen. Den synes mig vara den finaste blomman av den folkliga konstskickligheten i Ovansjö under det tidiga 1800-talet. Vad man annars vill ta av finare handarbetade plagg, såsom handskar, mössor, stycken o. s. v., heter det alltid om dem, att de äro gjorda av "särskilda". Så syddes t. ex. silkesbroderier på handskar och vantar bland annat av en "Handsk-Anna", boende i gården "Murars-oppi" i Ättersta. Murar-Kari i "Murars-neri", en annan gård i Ättersta, trädde tyllstycken åt mössklädseln, så också en mamsell Scholtz på Åsen. Mössor gjordes av samma Murar-Kari samt av Andersas-mor i Österberg och hennes döttrar, den ena kallad Möss-Anna och bosatt i Storvik. Törnströms Sara eller Mössmakar-Sara, som hon också kallades, gjorde herrskaps bindmössor. Dessa voro av litet annorlunda fason, rundare och med snibb fram. De begagnades också av folket i Hammarby, "som ville vara herrskapsaktiga i förtid". En annan sak, som man också vände sig till någon särskild för att få hjälp med, var kjolarnas, tröjornas och rockarnas svärtning, när dessa blevo blacka. En gumma på Åsen t. ex. tog emot kläder och

strök på någon färg, och man kunde få se långa rader av plagg hänga ute på torkning hos henne.

Även stickning, som förekom mycket sparsamt, gjordes av särskilda stickerskor. Under dräktens sista tid var stickkonsten mera allmänt utbredd.

"Påsydda mösslappar" (den fina mössöverklädseln med tambursöm) såldes hos Henrika Norée, bördig från Svartnäs, som hade affär på Åsen. När mössorna blevo urmodiga, hade hon en hel hög sådana påsydda mösslappar, som hon icke visste någon bättre användning för än att begagna dem att lägga på bröstet mot värk. Mössband och bårder köptes i Harzells affär i Kungsgården. Mössbanden kostade 2 kr. pr st. Andra viktiga smådelar voro förklädsband, hårband, strykband, strumpband och barnlindor. Dessa alla vävdes dels hemma i gårdarna, dels på beställning av sådana, som uppnått stor skicklighet.

DE SÄRSKILDA PLAGGEN.

SÄRKAR.

(Underplagg, använda till alla dräkter.)

Av dessa plagg har det funnits både bättre och sämre. De grövsta voro hamprexsärkar och blaggarnssärkar. När dessa voro nya, voro de så vassa och stela, att man knappast kan föreställa sig det. Många tårar ha fällts för deras skull. "De gnog på kroppen, så man var i sår." Det var särskilt fällen nerikring, som kom att skava på vaden, men också och inte minst den söm, som var, där "övandel" och "neandel" voro hopsydda på magen. Om också de båda delarna voro av samma tyg, klipptes och syddes de som "övandel" och "neandel", ty annars åkte särken upp, när man gick. Men

mestadels var övandelen finare och neandelen grövre, eller voro ärmarna av nästäcklingar och det övriga av blaggarn.

Ätminstone en dylik hamplaggarnssärk har blivit bevarad till våra dagar. Den väger drygt 1 kg. Övandelen är 50 cm. lång från axeln och ner och 50 cm. bred från sida till sida. Den består av ett viket tygstycke (100×50 cm) med uppklippt halshål, som så har en vidsydd krage, 4,5 cm. bred och 58 cm. vid, framtill hopsydd. Ärmarna äro släta, 50 cm. långa, 38 cm. vida, med söm på undersidan och tillsydda vid övandelen med en fyrkantig lapp (12×12 cm), s. k. ärmspjäll, under ärmen. Neandelen har stora kilar av foderväv isatta nertill i båda sidor. Denna är 65 cm. lång, 60 cm. bred upptill men litet rynkad ("hållen") vid syningen vid övandelen. Nertill är den 180 cm. i omkrets. Plagget är märkt med K.

Man har berättat för mig, hur man på allt sätt försökte få dessa särkar mjuka, hur man gned dem i vävstolen över slåarna och gnuggade fällar och sömmar mellan händerna men hur det ändå hände, att man måste ta dem av sig, när man haft dem en stund. Särkarna användes utom som underplagg också ensamma med bara ett förkläde utanpå under slog och liknande arbete, när det var varmt.

Utom dessa grova vardagssärkar hade man både bättre och sämre för finare klädsel. Man hade nästäcklingar till både neandel och övandel, nästäcklingar till neandel och lärft till övandel och slutligen de finaste med något grövre lärft till neandel och silkesmjuk och fin lärft till övandel. Dylika fina särkar syddes endast till brudlinnen och barnlinnen.

Barnen skulle ha "det finaste man vov". En brud-

särk är annars mest att likna vid det plagg, som kallas "övandel", fast den har en neandel liksom särkarna. Flera dylika brudsärkar finnas i behåll. Den äldsta kända, den vackraste av dem alla, har tillhört A. I. D. i Vall och bär årtalet 1806. Den äges av hennes dotterdotter med samma namn, född 1842. Kragen och sprundet fram äro prydda med rika korssömsbroderier ("märkning") i rött och blått bomullsgarn. Kragen är tillsydd vid plagget, så att ett litet linneband går som dragband igenom, där den är åtsydd, varvid den i brudsärkarna osedvanligt vida ringningen och kragen kunde tilldragas. Dessa krager stärktes gärna i mjölk. En annan dylik från 1823 finnes bevarad hos Lars Lars i Yttermyre. De begagnades första gången som brudsärkar, sedan också till finaste bruk.

ÖVANDELAR.

(Såväl kyrkplagg som plagg använda till finaste bruk annars.)

Dessa gjordes alltid av lärft och pryddes med omväxlande korssöms- eller, i senare tid, kedjesömsbroderier. På dessa liksom på brudsärkar äro alltid namn och vanligen även årtal sydda i hjärtformade omramningar, antingen direkt på skjortor eller på lappar, klippta i hjärtfason och fastsydda med efterstygn. Ärmarna äro rynkade kring handlederna och sluta med små linningar ("kvalar") om $1\frac{1}{2}$ cm. bredd och 20 cm. vidd, som också äro prydda med broderier, eller på yngre plagg med band. På två stycken är tekniken alldeles säregen — halva korsstygn utförda med vitt garn — den ena från något av 1800-talets första år, den andra från 1823. Längden är hos den ena 53 cm., bredden 56 cm. På axlarna äro lösa lappar påsöm-

made, 10×17 cm. Dessa prydas med 5 rader efterstygn från kragen till ärmen. Ärmarna äro 55 cm. långa och 60 cm. vida, lagda i veck, tätare mitt för axellappen och glesare längre ner och åtsydda till övandelen med hjälp av en likadan fyrkantig tygbit (10×10 cm.), som på särken. Kragen är 57 cm. lång och $4\frac{1}{2}$ cm. bred, hopsydd fram, fällad och prydd med efterstygn och korsstygn i blått och rött. 2 cm. från kragkanten sitter ett hjärta med namnbokstäverna A. I. D. Hjärtats största längd och bredd är 8 cm.

Övandelsståten tillhör sommarhalvåret. Man gick då alltid tröjlös till kyrkan. Var det kallt väder, kunde man nog sätta på sig en tröja, men då sattes den *under* övandelen. Alla skulle rätta sig efter årstidens klädeskick, och var det tiden, att man skulle gå i särkärmar, så skulle alla göra det. Hemma i byn hade man aldrig övandel i vardagslag, men om man skulle gå utbys, drog man på sig en. Den tillhörde annars söndagseftermiddagsdräkten på sommaren. Vintertid hade man alltid tröja, och i den hade man vanligen bara särkärmar.

Övandelen bortlades allmänt samtidigt med snibblivstyckena, förmodligen under 1830-talets sista eller möjligen 1840-talets allra första år. Någon gammal syntes bära livstykke ända in på femtiotalet men då alltid med tröja utanpå. Tröjlös förekom ingen i kyrkan efter 1845, och med detta är man inne på tillintetgörelsen av dräkten.

LIVSTYCKENA.

(Enbart kyrkplagg.)

Det finns livstycken av en mängd olika utsenden, hörande hemma under olika tider, påverkade av olika moder.

Först kunna vi efter snittet urskilja två olika slag: skunklivstycket och snibblivstycket.

Av skunklivstyckena, som finnas bevarade, är ett 22 cm. långt framtill, 24 cm. i sidan och 36 cm. mitt bak, där de starkt svängda ryggstyckena med hjälp av framstyckena bilda två djupa, 8 cm. långa "skunkor" (veck). Nederkanten är rak, kantad med siden i samma färg som livstycket. Kantningen fortsätter på vänster framkant, där de 6 knapphålen sitta. Framstyckena nå bara precis över varandra, och alldeles i kanten av det andra framstycket sitta knapparna. Skunklivstycken omnämnas i en bouppteckning från 1838; det här beskrivna livstycket är enligt traditionen från 1785, då det begagnades som brudlivstykke.

Ett annat skunklivstykke av senare datum är 14 cm. långt framtill, 21 cm. långt i sidan och 27 cm. bak, varav endast 3 cm. komma på skunkorna. Det är alltså betydligt kortare än föregående och utgör ett exempel på inflytande från empiremodet. Av skunklivstycken har jag endast de två nu beskrivna till mitt förfogande. Det första är av ljusblå sidenbrokad med små silverfärgade mönster, det andra är av pärk.

Skinnlivstyckena äro alla snibblivstycken. De ha två något snedställda knapprader fastgjorda vid en rem, som är tillsydd på undersidan. Knapparnas antal växlar mellan 5 och 6 vid var sida. Hela livet är laskat, d. v. s. skinn, mellanlägg (vadmal eller tov) och foder är sydda tillsammans över hela livstycket med ytterst små snedställda förstygn. Laskning förekommer både i de allra finaste mönster och i endast raka rader. Nertill är så hela kanten utsydd till små snibbar eller fläbbar till ett antal från 20 till 30 stycken. Framtill är alltid endast en eller två stora fläbbar. Om det var

skinnarna, som sydde fläbbarna på skinnlivstyckena, kan jag icke säga. Det ser nästan ut, som om samma hand gjort det. Men snibbarna på tyglivstyckena syddes av mössmakargummorna. Fläbbarnas antal på dessa senare växla mellan 18 och 44 småfläbbar och 2 till 4 större. Livstyckena kantas såväl med rött och grönt och blått siden. Skinnlivstyckena förekomma med kant av lika sämskat skinn som själva livstycket eller också med kant av svart eller grönt skinn.

Bland de övriga snibblivstyckena finnas två typer, den ena med en knapprad, den andra med framstyckena förlängda, så att de gå ett bra stycke utanpå varandra, varvid de fästas med långa mässingsnålar. Traditionen vet inte att berätta så mycket om dessa livstycken, när de voro avlagda eller endast undantagsvis begagnades av någon äldre, när nu levande åttioåringar voro barn. Några gamla ha dock kunnat berätta, att det helröda livstycket var de stora helgdagarnas livstykke, det randiga de vanliga söndagarnas och att det svarta begagnades på begravingar, i sorg, på långfredagen och liknande dagar. Dessutom vet man, att de två ovannämnda brokad- och halvsidenlivstyckena begagnats som brudlivstycken 1780 och 1814 av mor och dotter i samma gård.

Beträffande skinnlivstyckena har traditionen ej något att berätta. *Möjligen* ha de använts på vanliga vinter-söndagar i stället för de sedan allmänt gängse randiga pärlklivstyckena. Dessa skulle då ha använts blott på vanliga sommarsöndagar. Skinet såsom varande det uråldrigaste har man först frångått.

Bland de riktigt gamla livstyckena finnes ett av grön kamlott och ett av blommig kattun. De äro helt säkert en kvarleva av en ännu mer omfattande rituell ordning

beträffande dräkten och ha begagnats det förra vid advent och fastlag, det senare på annandagarna eller på mindre helgdagar (jämför förklädesritualen!). Om man vågar sätta in dessa livstycken på den plats de, av allt att döma, haft, skulle man alltså få en utstyrelse livstycken för den besuttnare kvinnans kyrkdräkter, som såg ut på följande sätt:

1 st. skinnlivstykke för vanliga vintersöndagar.

1 st. randigt pärllivstykke för vanliga sommarsöndagar.

1 st. helrött vadmals-, pärl- eller klädeslivstykke för helgdagar.

1 st. blomligt kattunlivstykke för annandagsbruk.

1 st. helgrönt, vadmals- eller kamlottlivstykke för allvarshelgdagar.

1 st. svart vadmals-, tvinn- eller kamlottlivstykke för långfredagen, böndagar, nattvardsgång, sorg och begravning.

Livstyckena gjordes allt kortare och kortare, liksom också tröjorna. Livstyckena sattes utanpå övandelmen under halsduken. Hade man underkjol med vid-sittande livstykke, sattes övandelmen utanpå denna och så utanpå övandelmen livstycket.

Under hela sommarhalvåret, från valborgsmässan till micksmässan, gick man i bara övandelsärmarna och livstycket till kyrkan. Men på vintern hörde tröjan oskiljaktigt till kyrkdräkten. Då syntes endast livstyckenas fläbbar nedom tröjan. Under 1840- och 1850-talen gick man i tröja både vinter och sommar. Livstyckena bortföll, och steget till civil klänning var icke så stort.

En enda av mina sagesmän, född 1840, säger, att hennes mormor klädde aldrig om sig, utan hon bar

livstycket utanpå tröjan vintertid, men andra satte den under, för det de hade blivit urmodiga — då såg man bara fläbbarna nedom tröjan.

KJOLAR

(väsentligt olika för kyrkbruk och annat bruk.)

För vardags-, söndagseftermiddags- och gåborts-kjolar, d. v. s. vid alla tillfällen utom till kyrkan, begagnades på vintern randiga hemvävda pärlkjolar och på sommaren randiga linnekjolar, båda slagen med vid-sittande livstycken. Men traditionen vet att tala om, att innan dessa kommo till användning, hade man några mer enkelt randade kjolar, vars ränder uppkommo genom, att ränningens trådar voro tvinnade av två olika färgade trådar. I detta slog man in endast enfärgat garn. Genom den på så sätt tvinnade varpen kom tyget att se liksom grynigt ut, och dessa kjolar ha också haft det egendomliga namnet ystningostskört (ystningost = ostmassa, innan den packats i ostformen). Någon dylik kjol har nog inte blivit bevarad men väl en och annan tygbit, som blivit satt som lapp eller foder i nyare plagg. Lika gamla äro också av vadmal förfärdigade gröna eller blå "koltar", som något senare användes som underkjolar. Dessa ha förmodligen varit använda till söndagseftermiddagsbruk tidigare. Men båda dessa kjolar tillhöra mer 1700-talet än 1800-talet, och det är de på 1800-talet brukliga, som mest leva kvar i minnet. De kallades rannkjolar. En sådan randkjol är sydd av pärl, är omkring 2 meter vid och 1 meter lång. Uptill är den vackert rynkad vid ena staden och fastsydd vid ett litet kort livstykke. Mitt fram, på förklädets plats, är den slät, och denna del är ej heller fastsydd vid

livstycket. Den knäpps i vänstra sidan med en mäs-singshäkta. Livstycket har utdragna framstycken, vilka läggas över varandra och igenfästas med mässings-nålar. I hela plagget är alltså bara en häkta. Rand-ningar ha växlat. De unga vävde sina kjolar med mycket rött i ränderna. De äldre vävde dem med svart botten och gröna och blå ränder. Så mörkt randade voro också den mörka söndagseftermiddagsdräkten (se dräktalmanackan!). Nedtill äro dessa liksom alla hem-vävda kjolar kantade med hemvävda kjolkanter. Dessa band vävde man i bandsked. Till övre kanten har man tagit, vad man har haft, ull- eller lingarn, vanligen ofärgat, ofta efsingar, till nedre kanten garn, som i färg överensstämt med kjolarna. Till röda och rödrandiga kjolar har man haft röd kjolkant, som synts nedtill, till svarta svart, till gröna grön kant. De äro knappt 2 cm. breda, därav kanten knappt en halv cm.

Någon linkjol, sommararbetskjol, har inte, så långt min erfarenhet sträckt sig, blivit bevarad. Sådana kjolar ha beskrivits såsom randade i grönt, gult, rött och vitt med övervägande brun botten. Man hade mörk ränning till dem.

Tvinnskörten, de enkla, hemgjorda kyrkkjolarna, ha vävts av ull och lingarn hoptvinnade. De ha förekommit röda, blå och svarta, efter vad traditionen vet berätta. Men Hülphers talar i sin beskrivning över Gästrikland av år 1793 även om vita kjolar. Han säger på tal om Ovansjö: "Klädedräkten är efter ortens bruk bland de äldre; någon mera grannlåt har i senare år börjat visa sig hos de yngre. Svarta kläder hava de fleste av bägge könen till helgedags och högtids; här som annorstädes göres karlarnes vardagsdräkt merändels av grått vall-mar. Kvinnfolkens egentligt så kallade kjortlar förfär-

digas av kläde eller andra köpta tyger, men hemvävda linne- och ylletyger, särdeles blå, eller röda och vita, hava namn av skört. Både mans- och kvinnsstrumpor äro av rött eller blått kläde samt vallmar." Efter 1830 ha några tvinnkjolar troligen inte tillverkats inom sock-nen. Det lär ha varit en mycket stor konst att spinna till dylika skört, och det var inte vem som helst, som dög till det. Man kände det som en lättnad, när man frångått dem. De ha förekommit både med och utan liv — i äldre tider troligen med, i senare tider utan.

Dessa kjolar voro "lagda", d. v. s. goffrade, så att de stora, djupa rynkorna gingo från linningen, där de voro tillsydda endast på ena sidan, och ner till kjol-kanten. Hur denna "lagdning" gjordes, har det inte lyckats mig att få någon bestämd uppgift om. Det sägs blott, att bland dem, som utförde den, var en mor i Lassasgården i Övermyra, född omkring 1780. Dock har man litet varstans i gårdarna kunna konsten, fast somliga på grund av särskild skicklighet åtog sig att lagga kjolarna för andra. Denna goffring var mycket ömtålig, och man skötte därför dessa "ryntjeskört" mycket noga. Så fort man kom från kyrkan, breddes de ut på golvet, man stänkte dem med vatten, ställde sig på knä och ordnade rynkorna med hjälp av en kniv och rullade så på kjolen med början nerifrån på en kjol-kavel. När den rullats på helt och hållet, band man omkring den med långa band. Så rullad fick den ligga till nästa gång, den skulle användas.

När rynkskörten övergavos, var det för att lämna rum åt på vanligt sätt rynkade kjolar. Samtidigt eller något tidigare lämnades de röda (och väl de vita) skörten också åt sitt öde. De omfärgades eller omsyddes åt barnen. Nu levande gamla ha bara sett dem hänga

kvar, minnande dem om en tid, som var mera praktfull än deras egen.

De sista hemvävda kjolarna voro vadmalskjolar eller pärrkjolar med bomull till ränning, som man lät stampa i Åttersta eller på Åsen, där det fanns stampar. Men man använde också köpta tyger samtidigt med de här nämnda hemvävda — sålunda förekommo kjolar av bombasin, satin och kamlott. Svart kjol fick man första gången, tills man skulle "stå på gången".

FÖRKLÄDENA.

(Olika hemma och i kyrkan.)

Hemma och borta ha använts hemvävda förkläden av alla upptänkliga olika randningar i gängse färger. Det gällde att kunna finna på den vackraste randningen. I vardagslag användes gamla söndagseftermiddagsförkläden eller enkom vävda enklare, mörkare förkläden. Man begagnade linförkläden på sommaren och ullförkläden på vintern. Båda slagen ha lingarn till ränning. De äro goda prov på, vad äkta svensk hemslojd åstadkommit av vackert, välgjort arbete för enklaste bruk.

Vardagsförkläden äro vanligen 80—90 cm. långa och 80—100 cm breda. Banden i dessa kunna vara vävda i bandsked eller plockade (se strumpband!).

Vid arbete på åker och äng, i badstulidret, när man häcklade och när man skrubgade ull, begagnade man gärna förskinn, som för kvinnornas del gjordes av mjukt killingskinn.

Så ha vi alla kyrkförklädena.

Först vill jag nämna de hemvävda kyrkförklädena, som alla äro, vad man i socknen kallar kvistförkläden, randiga på längden. Knytes med ett skaft till varje

trampa, men man trampar tuskaft till botten genom att stiga på 2 trampor på samma gång, och kvistränderna uppnås genom skyttelkastning med en ljusare och en mörkare spole inkastades under trampning på två bredvidsittande trampor (1 och 2 mörk, 3 och 4 ljus, 2 och 3 mörk, 1 och 4 ljus, 3 och 4 mörk, 1 och 2 ljus, 1 och 4 mörk, 2 och 3 ljus, två tuskafttrådar, och här börjas från början igen). För uppnående av bredare kvistar trampas två eller flera gånger i följd på samma trampa. Så trampade småränder omväxla också med kvistarna och kallas systrar. Annan omväxling uppnåddes genom begagnande av flamgarn.

Av dessa kvistförkläden finnas fyra med olika användning alltefter färgerna, som använts, två mörkbottnade och två ljusbottnade. Det ena mörka har endast blå och gröna kvistränder på blå botten och är de gifta kvinnornas förkläde på vanliga söndagar. Det andra har i huvudsak röda ränder, uppblandade med litet grönt, blått och gult. Det är de ogiftas vintersöndagsförkläde. Det ena vitbottnade har mörkare och ljusare blå ränder och är de gifta kvinnornas sommarsöndagsförkläde. Det andra har åter röda kvistränder och är de ogiftas. I detta förekomma stundom även några blå trådar, men helhetsintrycket är rött och vitt.

Alla dessa fyra förklädestyper ha förekommit vid bröllop, under kvällen första bröllopsdagen och sedan under de följande bröllopsdagarna.

Dessa förkläden äro 85×90 cm. långa (vävens bredd = förklädets längd) och 100—110 cm. breda, hoprynkade i linningen till 50—60 cm., vanligen något smalare på flickornas än på de giftas. Många av de förkläden, som bevarats till våra dagar, ha blivit omtydda och hopdragna. Nertill äro de blott omärkligt

fällade. De gamla linningarna voro åtminstone på de ljusa förklädena breda, ända till 10 cm., i varje fall gäller detta de från 1820-talet och framöver. Då livstycken och tröjor avkortats så mycket, som verkligen var fallet, så att övandelen syntes i midjan, kom man ifrån detta framtill genom att göra breda förklädeslinningar. Baktill såg man särken eller övdelen. I dräktens senaste skede, när de lösa livstyckena bortlagits, bar man i allmänhet en söndagsutanpåskjol med vidsittande liv, en s. k. randkjol, under kyrkkjolen, och då syntess dess livstycke i "skarven". Då voro rynkesärkar och övandelar bortlagda.

Förklädesbanden, som knötos fram, äro mycket vackra, av övervägande linne men också med bomullsändar i. De ha omväxlande mönster, men om något är förhärskande, är det hjärtan. De kallades också "hjärtband". Man gjorde dem i förklädenas färger. Deras bredd varierar obetydligt, från 1 till 1,5 cm. Längden är på det ena 1 meter, på det andra 80 cm. De vävdes i bandsked.

Alla helgförkläden äro av köptyg.

Vi ha för glada helgdagar och bröllop det vita kamrisförklädet, prickigt, randigt och storblommigt eller småkrusigt med fina, vita linneband. Vi ha det gröna svartkrusiga redgarnsförklädet för söndagarna i advent och fastan och för böndagar. Linningen fortsatte fritt och knäpptes runt livet. Vi ha annandagsförklädet för annandagarna vid jul, påsk, pingst och för bruden andra bröllopsdagen. Det var av växlande färger och material, vanligen av kattun i äldre tider och muslin i senare tid. Det var ett förkläde, i fråga om vilket man försökte överträffa varandra i frihet. Det gällde att få så granna som möjligt. Dock skulle de äldre, de gifta, ha mörk-

blommiga och en smula allvarigare färger — svart, vitt, blått, grönt, brunt o. s. v. Dessa förkläden fästes om livet endera med band eller som föregående.

I sorg, på begravingar o. s. v. (se dräktalmanackan!) var man "kolsvarta". Förklädet utgjordes då endera av svart sidentaft eller av ett tyg, som kallas chalong. Det hade svarta köpband. Man köpte inte då en bunt band utan band avmätta som förklädesband — det var 3 alnar.

Alla dessa köpförkläden äro smalare än de hemvävda. Förmodligen bortlades annandagsförklädena samt de, som hörde till advent och fastan, tidigast, sedan de hemvävda och sist de vita, som ännu långt fram i tiden buros på bröllop. De svarta kommo att intaga de andras plats.

MÖSSOR.

(Användes både hemma och i kyrkan.)

Någon äldre huvudbonad än den s. k. "skarpmössan" är inte bevarad av traditionen. En av mina äldsta sagesmän, född 1840, minns dock, att hennes farmor bara hade en mössa, och den var svart, litet mjukare och större än de senare (jämför bouppteckningen från 1776!) Skarpmössan blomstrade under 1800-talet. Man hade en massa olika ombyten. Vissa olikheter hörde samman med dräktritualen, men det fanns inom ramen för denna också stora växlingar. Så förekomma t. ex. "påsydda mössor" i alla färger. Dessa användes endast på de glada helgdagarna (se dräktalmanackan!). De unga hade lysande, granna färger, ljusgrönt, rött, violett, de äldre svart, brunt och blått. Vidare hade man halvsiden och kattunsmössor, som begagnades på alla vanliga söndagar. Av dessa användes "äkta röda"

mössor och andra granna av de yngre och mörkare av de äldre. För fastlag och advent hade man mössor av svart mönstrat siden, vanligtvis något slags moaré. De kallades moärmössor. På begravning etc. hade man slät svart sidenmössa.

Gamla mössor av vilket slag som helst användes till vardagsbruk. På söndagseftermiddagar o. s. v. hade man kattuns- eller halvsidenmössor men inte påsydda. I senare tid hade man inte mössor annat än till kyrkan och slutligen endast vid helger. Mössorna formades på särskilda mösstockar. Vid mössornas förfärdigande skulle man ha 3—4 lager gråpapper, foder, tov, som lades över stommen för att få hörnen mjuka, och slutligen det tyg, som skulle vara utanpå, varefter de kantades med siden av omväxlande färg. De äldre mössorna äro större än de yngre.

STYCKEN.

(Användes endast till kyrkklädsel.)

Styckena, vita spetsar framför mössan, äro också av flera slag, bättre och sämre. Till de påsydda mössorna användes fina trädde tyllstycken, eljest knypplade spetsar av samma bredd. Men dessutom funnos enklare s. k. riksdalerstycken — de kostade 1 riksdaler. De äro "köpspetsar" eller av tyll med en smal spets i kanten.

Till allvarliga kyrkdräkter hörde släta tyllstycken utan spets och mönster, och till begravningsdräkten fina kamrisstycken utan mönster. Alla stycken ha en kant upptill av lärft, som sköts in under mössan. Man sydde eller fäste inte fast stycket vid mössan, utan det sattes på huvudet först och sedan mössan. Styckena stärktes och blånades av vissa gummor.

MÖSSBAND.

(Användes endast till kyrkbruk.)

De förekommo i en mängd variationer i siden och sammet från de ljusaste i bleka gula och röda färgtoner till helt svarta. Man använde band med ungefär samma bottenfärg som den mössa, som man hade, och ofta hade man flera att välja på. Så brukade man ta fram alla banden, man hade, på lördagskvällen och sitta framför den öppna spisen och välja ut, vilket man skulle ha, innan man nålade fast det på mössan. De fästes endast runt om mössan utan vare sig rosett eller hängande ändar. De äro 60 cm. långa och 6—7 cm. breda. Mössbanden hängde på ett snöre på den ena och styckena på ett snöre på den andra av insidorna av de båda övre dörrarna i skänkskåpet, som varje hustru medförde i gården. Där lågo också mössorna i ordning på mellanhyllan, under det att halskläden och huvudkläden lågo på bottenhyllan. (På hyllan längst upp hade man "sellkuppar" och skedar.) I skåplådan hade man vantar och handskar förvarade.

HUVUDKLÄDEN.

(Användes ute.)

Så snart man skulle vara klädd ute, begagnade man huvudkläden utanpå mössorna. I vardagslag hemma gick man däremot i bara mössan, eller, om det var särskilt kallt, tog man på sig ett "hakkläde", som knöts ovanpå mösskullen. Det kunde vara enkom sydda sådana eller annars en halsdukshalva, som veks ihop till en lång bindel. Till söndagseftermiddagsbruk an-

vändes alla olika slags huvudkläden. De vekos i trenibb och ett veck fram och knötos under hakan. På samma sätt påsattes huvudklädet, när man skulle gå till kyrkan. De ogifta hade rödrutiga och de gifta blårutiga. På sommarhelgdagarna hade man vita huvudkläden, på vinterhelgdagarna blommiga kattunskläden. På allvars-söndagarna i advent och fastlag hade man svarta och gröna redgarnshuvudkläden och på långfredagen o. s. v. (se dräktalmanackan!) svarta chalong eller släta sidenkläden.

När man kom fram till kyrkan, avtogos huvudkläderna, vekos ihop och buros i händerna, tills man kommit in och satt sig i kyrkbänken, då de lades på psalmbokshyllan.

En särskild sorts huvudkläden utgjordes av sorgkläderna eller "skokläderna" (sko = fäll): vita kamriskläden med ett par till tre cm. breda fällar, vilka kläden i äldre tider inte vekos och knötos utan fästes utanpå mössan med en mässingsnål under hakan, så att de flaxade ut från ryggen, så långa de voro. Storlek: varje sida 105 cm. De begagnades endast på begravningar men då av alla de kvinnliga begravningsgästerna. Efter begravningsdagen hade de sörjande till kyrkan svarta huvudkläder med ett mindre vitt kläde under, vilket framtill veks upp i ett veck över det svarta. Bruket med sorgkläder bibehöll sig till in på sjuttioalet, fast mössorna voro bortlagda. Då vek man dem som vanliga huvudkläden och knöt dem under hakan.

Enbart huvudkläden förekommo långt tillbaka endast vid fäbodarna eller under slogen.

KRÅKOR.

Kråkor kallas en sorts vanligen vita huvudbonader av köptyg. De hade en liten ovalt formad stomme av rotting, överklädd med veckat tyg och med en lika garnering bak, och så ett brett brätte med ända till tre tunna rottingar i, som voro inskjutna i dragskofällar på några centimeters avstånd från varandra. Ville man, kunde man vika upp veck efter veck eller också fälla ner dem, då de utgjorde ett gott skydd för solen. De begagnades i fäskogen, på slogen och eljest under sommaren, då skarpmössorna voro otjänliga. Barnen hade likadana, de mindre sydda så, att rottingen kunde undvikas och kråkorna i stället bara stärkas.

"SCHINESSER."

Om kråkorna utgjorde en lättnad för de yngre i jämförelse med skarpmössorna, voro "schinesserna" till fägnad för de äldre. De voro stickade plagg av långsmal ellipsform med band att knyta dem om hakan med. En "schiness" har beskrivits för mig såsom mörk med vita hjärtan och krus och en annan såsom krusigt stickad i flera färger: rött, gult och grönt, litet av varje färg, och med en smal kavelfrans på sidorna närmast öronen. De användes på vintern hemma, t. ex. när man satt och spann. En bättre och behagligare huvudbonad kan man inte tänka sig. Från Ovansjö socken vet jag inte, om det finnes någon bevarad, men det finnes en från Hedesunda, snarlik den nu beskrivna, kopierad i Gästriklands Hemslöjdsförenings samlingar.

HÄRKLÄDSEL.

Håret kammades upp både ur pannan och nacken och omknöts med ett hårband, förfärdigat av avkam-

mat hår, som först spunnits, så tvinnats och slutligen flätats. Ett sådant hårband kunde vara ända till 2,5 meter långt och begagnades att linda upp håret med. Sedan man knutit om håret och delat det i två hälfter, istacks en sticka av ben eller horn, hårsticka, eller i senare tid av mässing, och man lindade upp håret kring denna. Hårluren gjordes mitt på huvudet, och mössan placerades över den. Så långt var hårklädseln lika alla dagar. Men till kyrkbruk hade man ett "strykband" av tagel, varmed håret ströks upp ur nacken, sedan man kammat det på vanligt vis. Ett sådant strykband är 2 cm. brett och har endast 10 varptrådar. Det är mönstrat till en längd av 30 cm. med ränder i svart, vitt, grått och blekrött. Det avslutas vid båda ändar med linneinslag och avsmalnar småningom samt har sydda smala grova linneband, med vilka det knöts kring hårluren. De äro 40 cm. långa.

Som mössorna voro urtagna baktill, så att nacken syntes, kom strykbandet fram där. Framtill ströks håret undan med stycket, som alltid bars, när strykbandet bars. Det fanns bredare och smalare, grannare och allvarligare strykband, som man hade på de olika söndagarna.

Sedan det gamla dräktskicket börjat på att vackla, användes strykbandet fram i stället under halsduken, som nu ersatte mössan.

HALSDUKAR.

Man kunde ha mer än dussinet av halsdukar av alla slag: silkeshalsdukar för helgbruk, hemvävda för vanliga söndagar, tunna vita för bröllop, rosiga och kattunskläder för söndagseftermiddagsbruk. Storleken växlar

rätt betydligt, och de trotsa genom sin mångfald varje beskrivning. Enkla linnehalsdukar, mörkare och ljusare, för kyrkbruk, märkta med finaste korssöm, torde vara de äldsta nu bevarade. En är märkt 1804.

TRÖJOR.

(Olika för kyrkbruk och annat bruk.)

Man skiljer på skunktröjor, midjettröjor, randtröjor och päls-tröjor.

Skunktröjorna äro äldre än midjettröjorna. De ha haft samma användning och tillhöra kyrkdräktens vinterutstyrel. Skunktröjorna äro långa i livet, så att de nå ner över kjollinningen, under det att midjettröjorna äro ytterligt korta (framstyckena mitt fram 14 cm., ryggen mitt bak 30 cm.), och ha skunkorna kvar, ehuru ytterligt förkrympta. Randtröjorna sakna däremot alldeles skunkor. Dessa tre slags tröjor äro djupt ur-ringade i halsen, mest fram, där öppningen fylldes av halsklädet. Skunk- och midjettröjorna äro kantade endast upptill. De, som användes till allvarssöndagar o. s. v., hade svart sammetskant, först smalare, sedan bredare, men andra voro kantade med brokiga bårder. Av skunktröjor fanns det både svarta, blå och röda, men de röda upplevde knappast modiförändringen, så att av midjettröjor har det nog endast funnits svarta och blå. Skunktröjorna häktades igen över bröstet, och över skarven sitter en liten enkel bröstslapp. Midjettröjorna fästes igen med nålar. De sakna bröstsmäcken och ha ett litet veck nästan runt om, som gör, att de se ut, som om de voro upplagda.

Randtröjorna ha bård runt om. Jag har sett hemvävda kanter och kattunskanter på dem. Nedre kanten

är 85 cm. lång, halsringningen 113 cm. De igenfästas med nålar, så att framstyckena gå över varandra. Dessa äro endast 15 cm. långa. Ryggens längd mitt bak är 28 cm.

Ärmarna äro på alla tröjor åtsittande s. k. krok-ärmar med två sömmar, ha manschetter med 2 knapphål och knappar, i de enfärgade tröjorna överklädda, i de randiga metallknappar.

Fodret är i nästan alla tröjor grovt linnefoder.

Utanpå randtröjorna hade man vintertid pälströjor, korta, vita fårskinnströjor med bräm kring halsen. De voro sydda som midjetröjorna men knäpptes fram med metallknappar och knapphål. (Naturligtvis har det funnits en äldre, längre typ, motsvarande skunktröjorna). På bröstet voro utklippta hjärtan och rutor. Ur dem framlyste ett underlag av grönt och rött skinn. Man hade också någon prydnad i ryggen.

Av dessa skinntröjor hade man nya till söndagseftermiddagsbruk och gamla till vardagsbruk. Till jul skulle man ha nya tröjor. Det var ingen värme i nystugan, där man dansade då, så oftast såg man kvinnorna dansa i sina pälströjor och karlarna i sina långa pälsar.

ROCKAR.

De förnämsta hustrurna hade en egendomlig rock, som de vintertid satte på sig, när de gingo i kyrkan. Den var av svart vadmal eller kläde, hade kort, åtsittande fodrat liv, som gick upp ända till halsen och häktades igen fram. På detta liv var nedre delen av rocken rynkad och fastsydd. Denna var öppen fram. Man hade bälte om midjan och en eller flera kragar, som framtill häktades med hjälp av en liten kedja och

en hake. Den ena var så stor, att den nådde ut på axeln. Ärmarna voro rynkade upptill men slutade snävt nedtill. Under ett senare stadium var rocken veckad i midjan i stället och hade släta armar samt bara en liten krage. Sådan användes den ända fram på 1860-talet. Men den först beskrivna lär ha varit ur-gammal.

BENBEKLÄDNAD.

Strumpor.

Strumporna syddes av vadmal för vinter- och helgbruk samt av lärft för sommarvardagsbruk. Strumpvadmalen valkades, innan den syddes till strumpor. Det tillgick så, att man lade ner väven i hett vatten och gned den på stora valkbräden, tjocka, refflade träbräden. Det var ett besvärligt göra, för man skulle ha vattnet så hett. Skräddaren sydde strumporna.

Vardagsstrumporna voro grå, söndags- och helgdagsstrumporna röda med gröna kilar och ett enkelt kedjesömsbroderi. Till allvarsdräkt och sorgdräkt hade man blå strumpor.

Om sommaren gick man barfota eller i strumpskaff utan fötter, vilket kallades att gå i strumpsockor.

Strumpband.

Strumpband förfärdigades också i hemmen, och de gamla kunna rätt allmänt "plocka" sådana band än i dag. Man "ränner" till ett par åt gången (cirka 2 meter) genom att linda omkring ett par stolsryggar. När man fått så många ändar, som man vill ha, så där en 30 ändar, binder man om på två ställen, mitt emot

varandra, och klipper upp ränningen lika långt från ombindningsställena på två ställen. Då har man de båda bandämnena och kan börja "plocka". Man börjar att plocka från mitten vid ombindningsstället och plockar från kanterna in mot mitten tråd för tråd, varannan gång från höger och varannan gång från vänster. Man tar den yttersta tråden och låter den gå över varannan och under varannan och släpper den så, när man kommer till mitten. Om man då tar de olika färgerna röft, grönt o. s. v. i samma ordning från båda sidor, uppstår ett typiskt blixtmönster. De förekomma i alla färger och i växlande bredd. Utom till strumpband och förklädesband begagnades dylika band oftast till "liv-band", d. v. s. sådana band, som man brukade binda om livet för att ha knivslida, låthorn o. s. v. på, när man gick i fåskogen.

Skor.

Av skor äro de s. k. svenskskorna de äldsta kända, men redan mycket tidigt började man använda tyskskor. Det bodde en "tysk-skommar" i Yttermyra och en i Näs. Både svenskskor och tyskskor voro till helgdagsbruk försedda med spännen av silver, mässing eller "metall". Men man begagnade också mycket en sorts tyskskor, som kallades pyschor. De voro vändsydda, hade plös och voro också bättre skor. Fick man tyskskor, voro många så rädda om dem, att de gingo barfota långa vägar och buro dem i handen för att först sätta på dem nära kyrkan. På vintern användes likväl mest svenskskor. I julottan hade nästan alla nya skor, och därav kom det sig att "det lufta inget annat än lutfisk och svenskskor i kyrkan på juldagsmorrn".

Snösockor.

Högskäftade skor voro okända, men man redde sig ändå mot snön tack vare snösockorna. De gjordes av vadmal och i samma färger som strumporna. De finaste röda och svarta kunde vara stickade med mönster i hjärtan och rosor. De knäpptes med häktor och hade järnhällor under foten, som höllo dem nere.

Skotelingar.

Av nöthårsgarn sydde man en sorts fotskydd att ha inne i skorna, skotelingar. De värmdes mycket och stodo bra emot vätan. De sömmades på samma sätt, som man sömmade vardagsvantar, och voro under arbete på vinterkvällarna. Till vantar gjorde man från tre till sju lyckor om nålen men till skotelingar bara två eller tre lyckor. (Vantarna skulle valkas liksom strumpvadmalet.) Sömmandet av vantar och skotelingar torde ha varit en verklig hemslöjd, och tekniken lever alltjämt kvar inom socknen men företer små olikheter. (Jämför Maria Collin: Sydda vantar, i Fataburen 1917.)

HANDSKAR OCH VANTAR.

Fina utsydda vantar och handskar ha förekommit till kyrkbruk. De ha förfärdigats såväl av vadmal som av kläde, fårskinn och älghud. Till sommarbruk har man haft fingerhandskar, till vinterbruk påshandskar med en springa för tummen och en för de övriga fingrarna. Små stickade halvvantar ha använts som enklare sommarvantar och tjocka sömmade vantar för enklare vinterbruk.

VÄSKOR.

Väskor av olika slag ha utgjort nödvändiga beståndsdelar till dräkterna, då man aldrig hade några fickor.

De s. k. kyrkpungarna äro av vadmal och kläde, ofta med sämskskinn till bakstycke. Framsidan är prydd med applikationsboderier i form av hjärtan och löv o. s. v. Somliga äro prydda med tenntråd, förmodligen lapparbete. På andra är applikationsbroderiet utfört med langettstygn. En dylik väska bär på pungspännet, som är av järn. Årtalet 1808. För övrigt förekomma hakar och krokar av mässing. Kyrkpungen begagnades att ha bröstsocker och ingefära i. Även enklare pungar till finare bruk hemma och ute förekommo, förfärdigade t. ex. av något konstvävt tyg eller av lärft med rik märkning. Pungarna buros på höger sida. I skogen hade man en "sletjetaska" av blaggarn med salt och barkmjöl åt kreaturen hängande vid vänster sida, och man kunde ha en annan enkel lärftstaska vid höger sida. De voro då vanligen sydda vid ett band båda två.

Smycken tyckas icke ha förekommit annat än undantagsvis i form av silverkedjor och schalnålar. Men en myckenhet av stora mässingsnålar förekommo under dräktens sista tid och begagnades till halskläden, livstycken och tröjor. De voro till stort förfång: det hände ofta, att det tappades nålar, som kreaturen åto ihjäl sig på.

1 DRÄKTALMANACKA.

Vardagsdräkten vintertid: blaggarnssärk, underkjol, randkjol, grå strumpor, svenskskor, hemvävd halsduk, ullförkläde, skarpmössa, randtröja (och pälströja, hakkläde, skotelingar och snösockor).

Vardagsdräkten sommartid: särk, linkjol eller randkjol, linförkläde, hemvävt halskläde, kråka och strumpsockor.

(I Runa, Läsning för fäderneslandets fornvänner för år 1849, utgivna av Rickard Dybeck, skriver han i Brev från Norrland och Dalarna augusti 1847 om fästintornas dräkt i Ovansjö följande:

"Härvid får jag dock först nämna, att en sådan dräkt icke är vid fäbodevallarna, de där tidtals besökas av medlemmar av byalagen, synnerligen i bruk, utan egentligen tillhör de medellösare, yngre medlemmarna i socknen, vilkas enda yrke är boskapsvård. Vallstintan bär på huvudet en halsduk, vilken, då det skall vara noga, icke tillknytes under hakan, utan fladdra de nedgående hörnen täckt kring flickans skuldror; mitt över pannan neddrages den något, men höjs vid tinningarna och närmaste delarna av pannan, så att dessa äro blottade. Ett ungt ansikte får härigenom ett rätt eget uttryck, det du törhända iakttagit hos målningar med nästan samma huvudbonader från 1500- och 1600-talen. Ett mycket enkelt rött livstycke med snodder och få prydnader omsluter livet, de tämligen snäva lentygsärmarna äro icke långa, ej heller kjorteln, som är till färgen mörk, oftast randig. Strumporna, eller "strumpsockorna", till färgen bjärtröda, räcka ned till fotknölen, och sluta där med en tumsbred kant av svarta eller mörkblå band. Fötterna äro bara. På ryggen bär hon en flätad näversäck, innehållande åtskilliga förnödenheter, och som fasthållas med snören, vilka löpa över axlarna. Vidare: vid högra sidan slekevaskan av grovt, vitt linne, fästad med ett kring midjan löpande "livband", vilket är, efter smak, råd och lägenhet, mer eller mindre grant utsirat. Vaskan innehåller barkmjöl och salt m. m., varmed

boskapen undfågnas. Vid livbandet äro vidare fästade: kniven med sin slida samt ett snöre av en halv alns längd, som uppbär själva vallhornet, eller som det här kallas "låthornet", därvid fästat i ett litet hål, tätt invid hornets tjockända. Låthornet är försett med tre fingerhåll, någon gång även med det fjärde, under hornet, vilket hål täckes och öppnas med tummen.)

Söndagseftermiddagsdräkten var lika vardagsdräkten vintertid men ny och fin, och så begagnade man på sommaren övandel utanpå särken, hade röda strumpor, pung, kattunskläder på hals och huvud till omväxling med hemvävda, samt bättre skor.

Mörka söndagseftermiddagsdräkten, som bars i sorg och på alla sön- och helgdagar, då man burit mörk kyrkdräkt, var lik föregående utom i färgerna, vilka till alla delar voro endast svart, blått, grönt och vitt.

Kyrkdräkternas olika plagg voro:

Vintertid: särk, underkjol, livstycke, halskläde, rynkjol, förkläde, tröja, strykband, stycke, mössa, mössband, huvudkläde, pung, strumpor, skor, snösockor och inuti ludna handskar.

Sommartid: särk, övandel, livstycke, halskläde, rynkjol, förkläde, strykband, stycke, mössa, mössband, huvudkläde, pung, strumpor, skor och halvvantar eller fingerhandskar.

De olika variationerna tedde sig på följande sätt:

Alla vanliga vintersöndagar: skinnlivstycke eller randigt pärklivstycke, mörkbottnade kläden och förkläden, röda eller blå rynkkjolar och tröjor med grann kant, blommiga kattunsmössor, enkelt stycke och mössband, röda strumpor.

Alla vanliga sommarsöndagar: randigt pärklivstycke, vitbottnade kläden och förkläden, röda eller blå kjolar,

blommiga kattunsmössor o. s. v. och röda strumpor. Skillnaden i de giftas och ogiftas dräkter, se: de särskilda plaggen.

Söndagarna i advent (julfastan), *böndagarna* (utom tacksägelsedagen) och *fastan* (påskfastan): grönt livstycke, svart kjol och tröja med svart kant, grönt och svart redgarnsförkläde och huvudkläde, svart och grönt silkeshalskläde, svart eller mörkblå moärmössa, slätt stycke, mörkt mössband, blå strumpor (blå snösockor).

Första adventsöndagen, juldagen, nyårsdagen, trettondagen, kyndelsmässodagen, påskdagen, Mariebebådelsedag, Kristi himmelsfärdsdag, pingsdagen, trefaldighetsdagen, allhelgonadagen och av bröllopsgästerna första bröllopsdagen: enfärgat rött livstycke med blå eller grön kantning, vitt halskläde, vitt förkläde, påsydd mössa, finaste stycke och grannaste mössband, kattunshuvudkläden, röda strumpor med gröna kilar och skor med spännen.

Annandagarna vid jul, påsk, pingst och bröllop: blommiga förkläden, granna sidenhalsdukar eller "äktas rödschalar", "krusiga" livstycken, röda eller blå kjolar och tröjor med grann bård, påsydda mössor, finaste stycken, mössband och huvudkläden, röda strumpor och skor med spännen.

Begravning, sorg, långfredag, bönsöndag, sista söndagen i trefaldighet och vid nattvardsgång: svart livstycke med blå uddar, svart eller mörkblå kjol och tröja med svart sammetskant, svart förkläde, svart halskläde, slät svart mössa och mössband, slätt kamriskycke, svart huvudkläde, utom på begravning, då man bar det vita sorgklädet, blå strumpor.

Brudräkten: brudsärk, sidenlivstycke, svart kjol och

tröja av bombasäng. Kjolen var prydd med band och frans av rött ullgarn eller bård av blommor nertill. I stället för halsduk hade man en krage av blommor, som utfyllde tröjans uringning. Kring halsen buros kedjor och pärlband, i öronen örhängen, kring midjan ett rött sidenband med långa hängande ändar, och i sidorna och baktill fästes granna sidenhalsdukar. Håret var krusat och hängde bak. På huvudet hade bruden endera socknens guldkrona eller också en enklare "fläta", gjord av papp och guldmässing, lika dem som brudpigorna buro men vidare i omkrets. I dessa voro instuckna blommor, dun och fjädrar, "just som ett par tuppstjårar".

Man kunde aldrig få se något grannare än en brud. "Brudflamman", som klädde bruden, höll både kjolen och grannlåten, och det brukades sällan, att någon själv höll sig med brudklädsel.

Brudpigorna hade på bröllopsdagen på huvudet s. k. brudpigeflätor, gjorda av lärft, överklädda med guldmässing och virade med rött ullgarn och i kanten försedda med små uddar, översydda med garn. För övrigt voro alla de kvinnliga gästerna klädda som på första söndagen i advent o. s. v. är angivet. På kvällen, sedan man dansat med bruden, bytte man om kläder och satte på sig söndagseftermiddagsdräkten med vanliga söndagskyrkförkläden, mörka eller ljusa, beroende på årstiden. Många hade både tre och fyra ombyten med sig till bröllop. Andra dagen och söndagen efter bröllopet var man finare än de övriga bröllopsdagarna.

BARNDRÄKTERNA.

Både pojkar och flickor hade ärmkjolar, koltar av rödrandig pärk, i vilka de gingo, åtminstone tills de

fyllt sju år. Dessa utgjordes av en kjol, som var rynkad runt om och påsydd ett kort liv, knäppt i ryggen med hakar och hyskor, och med vidsittande ärmor (krokärmor med bara en söm). Ärmor och liv voro fodrade med linnefoder och kjolen kantad med kjolkant. De större hade ett litet ärmsprund med en knapp och ett knapphål.

Flickorna hade samma slags förkläden, halskläden och huvudkläden som de större samt lintyg med krage som i ovandelarna men med släta ärmor. Mössorna äro av helt annan fason än de vuxnas. De ha en liten snibb, som går ner i pannan, äro mjukare och rundare samt klädda med först två örlappar och en mittlapp; sedan äro på denna fastsydda tre mindre lappar (en stor hjärtlapp och två små trekantiga lappar, en på varje sida längst fram). Materialet växlar efter råd och lägenhet: siden, halvsiden eller kattun. När flickorna skulle med till kyrkan, fingo de på sig sin finaste mössa och ett enkom gjort stycke, som till fasonen avvek från de vuxnas. Det var bredare och kortare, utan tyg upptill samt något hoprynkadt mitt på, och vid strykningen format så, att det fick en snibb mitt fram, motsvarande mössans.

Strumporna voro gråa till vardags och vita till finare bruk, strumpbanden smalare och kortare än äldres men eljest lika.

Skorna voro mest "pyschor" till finbruk och grova svenskskor, s. k. becksömskängor, till vardagsbruk. På sommaren gingo barnen nästan alltid barfota.

Även småflickorna hade små pungar. En liten sådan är bevarad.

När de skulle ut på vintern, var det att knyta på dem stora schalar.

Pojkarna begagnade skjorta med uppstående krage inuti ärmkolten och utanpå den förskinn av gult killingskinn med halsrem och remmar om livet med ett spänne mitt fram. På de mindre knöt man remmarna fram. Pojkarna hade också gråa eller vita strumpor och omväxlande strumpeband. Deras mössor var gjord av sex kilar och försedd med en knapp, där dessa möttes; den hade hakband och skilde sig till alla delar från flickornas.

LINDEBARNEN.

Man kunde på mössan se, om man hade en pojke eller flicka i vaggan, ty redan så små hade barnen mössor, även när de lågo och sovo. Man såg för övrigt inte mycket av barnen själva, ty sedan de blivit klädda i skjorta och blöja, lindades de in i "lien", en 6—8 alnar lång och 7—10 cm. bred yllelinda, vävd i bandsked i de allra vackraste mönster. Den lindade man först ett par tre gånger kring fötterna, varefter man lindade uppåt, tills man kom till armarna, som lades över bröstet och inlindades, genom att lindan fick gå i kors över bröstet och över axlarna och så att det blev ett kors i ryggen också. Därefter avslutades bindningen med ännu ett par varv runt kroppen, och man knöt till med av efsingarna plockade eller flätade band. Efter detta svepte man in barnet i en eller ett par halsdukar. Skulle man vintertid ut med en sådan liten, "lurade man ikring" honom ett kilingskinn eller en vaggfäll (skinn med tyg utanpå) och lade honom i en ullkorg.

Till dopdräkt använde man helt enkelt en handduk eller servett, som man vek ett veck på mitt fram och

rynkade ihop i halsen och knöt utanpå som en stor krage. I lindan stack man gärna en slant, som modern haft i skon som brud.

DE GAMLA DRÄKTERNA OCH VÅR TID.

Om Ovansjö sockens folk slår vakt kring sin dräkt, skall den åter kunna komma att lysa upp i våra byar. Vi kunna vara glada åt, att den har fått stanna inom socknen. En mängd andra dräkter figurera på värds- hus och basarer och begagnas av folk litet varstans i landet. Men Ovansjödräkten har knappast ännu sökt sig utanför den gamla Ovansjö sockens gränser. Till den gamla Ovansjö socken hörde ju även Järbo och Högbo. Och just nu har folket i våra trakter gripits av känslan för hembygdens värden så, att man kan förut- sätta den rätta förståelsen för en sådan sak som socken- dräkterna. Det vilar ett ansvar på var och en, som gör sig en sockendräkt. Låt oss hålla på äktheten och bära den hemma, först kanske bara på söndagarna och vid verkliga högtidstillfällen. Kanske dräktens fram- tida användning kommer att stanna vid detta. För de gamla sockendräkterna som högtids- och festdräkter tala bestämda ekonomiska och estetiska skäl. Lands- bygdsfolk har inte tid och råd att följa med städernas skiftande modeströmningar, och städernas senaste mo- dedräkter passa ofta föga tillsammans med landsbyg- dens liv. Om man trives i sockendräkten och blir van vid den, kanske den även i sina enklare former kan komma till användning under vardagarna.

Vid det återupptagande av den gamla dräkten, som redan skett, har man alltför mycket betonat uniformi- teten, hållit på endast ett utseende hos vart och ett av

de olika plaggen. En viss omväxling inom givna gränser är både roligare och riktigare samt det bästa medlet att väcka levande intresse för sockendräkterna. Kan man få välja färger eller randning till förkläden, halsdukar, livstycken och pungar samt utsirning av mössor och ha flera ombyten att begagna vid olika tillfällen, har säkert dräkten den största utsikten att bli levande igen. Genom detta bör den tråkighet och enformighet, som ofta nu vidlåder de nygjorda dräkterna, kunna försvinna.

Ovansjödräkterna ha i flera avseenden närmat sig idealet för en dräkt för socknens folk. Det ligger därför inte något orimligt bakom den tanken, att sockendräkterna skulle kunna komma till allmänna användning igen, icke bara som festdräkt utan också som söndagsdräkt för både äldre och yngre. Detta skulle inte bara ekonomiskt vara fördelaktigt, det skulle bidra till trevnaden i byarna och vara till stort gagn för samhörighetskänslan inom bygden.

Jag skall nu försöka att ge några råd, när det gäller anskaffandet av Ovansjödräkter.

Vilken av de förut beskrivna dräkterna Ni än väljer, så se till, att det nya göres i full överensstämmelse med det gamla. Plocka inte ihop skilda delar från olika dräkter utan bestäm Er för en av de många dräkterna och kopiera den så noggrant som möjligt! Begagna Er av Gästriklands Folkhögskolas olika prover, så att inte alla randningar, rutningar, märkningar och band göras efter bara en förebild! Om Ni äger en gammal dräktdel, så kopiera den och bevara den gamla väl eller lämna den till Ovansjö sockens hembygdsförening för vårdande! Om Ni har en fin silkeshalsduk av den gamla, nästan outslitliga sorten, så kan Ni gärna be-

gagna den ibland, vid högtidligare tillfällen, men använd den inte vid alla tillfällen, då Ni har dräkten, utan skaffa också en enklare hemvävd! Se till att dräktdelarna sitta korrekt! En sockendräkt fordrar stor precision vid påsättningen. En illasittande halsduk eller mössa förstör och bryter stilen på den. Framförallt: undvik modern och iögonenfallande håruppsättning! Håret skall vara enkelt uppsatt och synas så litet som möjligt! Det vittnar om dålig smak, om man tillåter sig att ha hängande hår eller lugg och dylikt till Ovansjödräkten.

Man sätter ofta i våra dagar på sig vilka skor och strumpor som helst till en dräkt. Men lackskor och svarta eller ljusa genombrutna strumpor till en sockendräkt passa lika illa, som en modern hatt på huvudet skulle passa till den. Det fordras åtminstone enklare skor, om man inte har tillfälle att ha ett par enkom till dräkten gjorda, och det kräves högröda strumpor, om det skall vara stil på en festdräkt.

Här ovan ha utförligt skildrats de olika dräkternas användande vid olika tillfällen. När dräkten tages upp på nytt, bör den givetvis, i den mån det i vår tid är möjligt, ansluta sig till det gamla dräktskicket. Dräktalmanackan bör på nytt komma till användning. Också genom detta når man fram till att göra dräkten levande. En enda dräkt för alla vid alla tillfällen är orätt bruk av de gamla sockendräkterna. I den togo sig årets och livets olika tider skiftande uttryck. Det var detta, som gav dräkterna ett så rikt liv. Vi måste, så långt det är oss möjligt, få in detta rika liv i de dräkter, som vi i våra dagar i anknytning till de gamlas förfärdiga.

SAGESMÄN.

De uppgifter, som här ha sammanställts, bygga på meddelanden från följande sagesmän:

Karin Holmström på Åsen, född 1849 i samma by.
 Anna Jansdotter i Övermyra, född 1842 i Vall.
 Anna Holm i Övermyra, född 1847 i Mom.
 Anna Westblom i Västerberg, född 1852 i Stocksbo.
 Anna Östblom i Österberg, född 1848.
 Järbo-mor i Västerberg, född 1840 i Järbo.
 Anna Lisa Eriksson i Näs, född 1869.
 Märta Hansson i Övermyra, född 1849.
 Anna Olsson i Ättersta, född 1850 i samma by.
 Eric Ericsson i Övermyra, född 1855 i samma by.
 Anders Olsson i Övermyra, född 1854 i samma by.
 And. Gust. Andersson i Mom, född 1859 i Storviksbyn.
 Göran Göransson i Mom, född 1849 i samma by.
 Olof Hansson i Mom, född 1850 i Österberg.

Utom till alla dessa står jag i tacksamhetsskuld till komminister H. Nyström i Storvik för meddelanden om sockenstämmobeslut och till hr Forslund i Hammarby för insamlande av bouppteckningar samt till Maria Holm och Lovisa Eriksson, Övermyra, Stina Östblom, Österberg, Stina Olsson, Västerberg, och Gully Hansson, Västerberg, för utomordentligt värdefull hjälp vid kopierandet av de gamla dräkterna.

Då av ekonomiska skäl någon tillnärmelsevis fullständig illustrering av denna uppsats ej kunnat komma i fråga, ber jag, i stället för att taga med blott några få bilder, att få hänvisa till Gästriklands Folkhögskolas samlingar av nykopierade dräkter, vilka kunnat åstadkommas dels genom ett anslag av 300 kr. från Samfundet för hembygdsvård och dels genom välvilligt tillmötesgående från skolans styrelse, samt till de fotografier av de på skolan insamlade gamla dräkterna, vilka komma att införlivas med skolans bildarkiv.

Västerberg, Storvik, den 12 juni 1924.

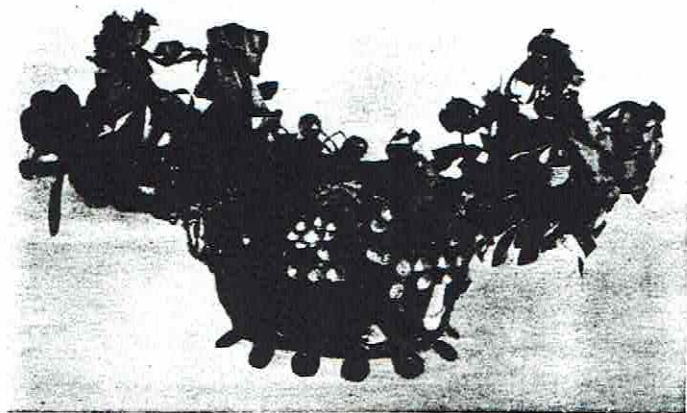
Greta Hedlund.

OVANSJÖ SOCKENS BOMÄRKEN.

Utom bomärkena meddelas hemmansnummer, namn på dem, för vilka i kyrkböckerna bomärke är utsatt, jämte årtal samt gårdsnamn.

MOM.

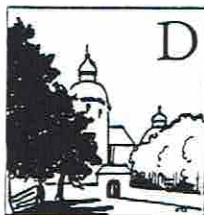
- N:o 1. Ol. Hansson 1627. And. Olsson 1687. Joh. Persson 1719. Kvd. Per Jansson 1739. Kvd. Jan Persson 1742. Ol. Person 1757. Erik Larsson 1781. — "Ol. Hans".
- S. 1. Ol. Olofsson 1767. — "Hampusas".
- N:o 2 (And. Michilsson 1614). Lars Persson 1757. Per Larsson 1768. And. Olofsson 1793. — "S'Micks".
- N:o 3. And. Olsson 1743. And. Andersson 1768. — "Nygårds".
- N:o 4. Erik Ersson 1744. Zachr. Ersson 1764. Hans Zachrisson 1781. — "Jönses".
- S. 4. "Tomtas" från Ytter-Myre sss. 3.
- N:o 5. And. Persson 1757. Erik Olsson 1781. Jan Andersson 1799. — "S'Pers".
- N:o 6. Ndm. Lars Olofsson 1627 (det övre). (Anders Larsson 1648). Per Andersson 1757. And. Andersson 1781. Göran Andersson 1793. — "S'Lars Pellas".
- S. 6. Ol. Andersson 1757. And. Olsson 1781. Jöns Olsson 1799. — "S'Lars Ollas".

Brudpigeblåsa.

OVANSJÖ SOCKENS GAMLA KYRKDRÄKTER.

Av Fru Greta Hedlund, Ovansjö.

Det var en oskriven lag i äldre tider, att man skulle ha särskilda kyrkkläder, som man böt ut mot hemmakläder, så snart man återvände från gudstjänsten. De kläder man hade vid kyrkobesök användes *aldrig* annars.

I en rik gammal bonde- och bergsmanssocken som Ovansjö, till vilken av gammalt också nuvarande Högbo och Järbo hörde, utvecklades så småningom en bestämd tradition ifråga om dräktens färger under årets olika söndagar. Liksom den kyrkliga skruden — mässhake, antependium o. s. v. — hade en färg, som motsvarade

söndagens karaktär, kom menigheten att möta upp i dräkter och färger med hävd över sig. Det fanns regler och en fast ordning, men ändå var det möjligt för den personliga smaken och de skiftande tidernas stil att göra sig gällande. Ovansjö-kvinnorna skapade *samfällt* den ståtliga och karaktärsfulla sockendräkten. Nymodigheterna och variationerna svarade väl främst de unga besuttna bergsmanshustrurna för. De voro säkert de ledande i fråga om dräktens utveckling.

Det gällde i Ovansjö att hålla reda på innebörden av kyrkoårets olika söndagar, så att man inte »missklädde» sig. Traditionen krävde, att man klädde sig olika på första adventsöndagen, som kallades »lissel-juldan», och de övriga adventsöndagarna, som gingo under benämningen »julfastan», att man under den första helgdagen i de stora helgerna bar andra färger än under annandagarna, att man höll reda på, när det var trefaldighetssöndag, kyndelsmässodag, mikaeli och allhelgona, domsöndag, tacksägelsedag o. s. v. Man var klädd i andra kläder på de helgfria söndagarna än på söndagar med gammal helgkaraktär. Jordfästning, bröllop, nattvardsgång och barndop — vid alla tillfällen fanns det regler för hur man skulle vara klädd. Det dräktskick, som växte fram inom socknen, var ju i och för sig något utvärtes, men det hjälpte till att ge rytmen och melodi åt året. Det att alla, så långt det var möjligt, mötte upp i samma färger, gav en känsla av gemensam helg. Hur enhetlig och vacker skall inte menigheten i kyrkan ha sett ut på den tiden, antingen det var helgsöndag eller vanlig söndag — likheten, överensstämmelsen i färg var alltid för handen, fast färgen varierade efter innebörden av dagen och årstiden.

Dräkterna ändrades och omskapades från en tid till en annan — i hastigare takt ju mer de närmade sig sin upplösning. En redogörelse för sockendräkten i dess sista

Konfirmand. Allvarsdräkt sommarhalvåret.

Svart klädeskjol, grönt vadnals- eller kamlottslivstykke, broderad överdel, grönnosigt redgarnsförkläde, grönblommig sidenhalsduk, blå eller svart mohärmsössa, mörkbottnat mössband, dubbelt slätt tyllstykke, grönrutigt huvudkläde, väska med applikationsbroderi, blå strumpor, skor med spännen.

skede (se bild 2) ger oss inte någon som helst föreställning om dräktens ålderdomlighet och bundenhet vid orten. Och den dräkt, som på nytt tagits upp inom socknen, kallad Ovansjö-dräkten rätt och slätt, är blott en del i det stora sammanhang, som bygdens dräktskick tiderna igenom utgör.

De äldsta bouppteckningarna, som lämna uppgift om de bortgångnas kläder, äro från 1760-talet. Redan då upptar förteckningen alltid som första och finaste plagg: svart kjol och dito tröja. Stundom äro de äldsta svarta plaggen av satin eller kamlott, men det övervägande antalet är av kläde. Hülphers skriver också på tal om Ovansjö 1793: »Svarta kläder hafva de fleste af begge könen till Helgedags och Högtids.» Den svarta kjolen fick man, när man skulle »stå på gängen». De tillbehör, som denna högtid vidare krävde, voro desamma som den konfirmerade senare behövde för att kunna klä sig rätt på de söndagar man skulle vara »allvarsklädd». Det var svart eller blå-svart mohärmössa med mörkbottnat band, dubbelt tyllstykke utan broderi, grönblommig sidenhalsduk, grönnosigt redgarnsförkläde och grönt livstykke av kamlott eller vadmal samt grönmönstrat huvudkläde. Med undantag för livstykke och överdel hade den här beskrivna konfirmerationsdräkten ännu i mannaminne burits av de äldsta i församlingen, när på 1920-talet den första grundliga undersökningen av Ovansjö-dräkten gjordes. Nu torde knappast någon leva som burit den. »Allvarsdräkten», som den kallades, bars utom vid konfirmation under andra, tredje och fjärde söndagarna i advent, söndagarna fr. o. m. septuagesima t. o. m. palmsöndagen samt på hotdagen. Till sin första nattvardsgång fick man också det vita kamris-förkläde och den vita nätteldukshalsduk, som man sedan använde också på bröllop och de främsta helgdagarna. Vid nattvardsgång bar man därtill svart liv-

Kyrkdräkt. Allvarshelg. Vinterhalvåret.
(Från dräktens sista skede, då livstyckena bortlagts.)

Svart klädeskjol och tröja, grönt redgarnsförkläde, grönt redgarnshuvudkläde, grönmönstrat halskläde av ylle eller siden, blå eller svart mohärmössa, dubbelt slätt tyllstykke, väska med applikationsbroderi, broderade tumhandskar, blå strumpor och skor med spännen.

stycke, slät svart mössa och slätt stycke av dubbel kamris. Dessa båda senare plagg kommo till användning även vid jordfästning, på långfredagen och domsöndagen samt användes av änkor också på de glada helgdagarna.

Till *högsta helg* hade man vitt förkläde och vit halsduk, påsydd mössa med grant mössband och broderat stycke samt helrött livstycke, kantat med grönt eller blått siden. Så klädd var man första söndagen i advent, juldagen, nyårsdagen, trettondagen, påskdagen, trefaldighetsdagen, Kristi förklaringsdag, Jungfru Marias kyrkogångsdag, kyndelsmässodagen, Marie bebådelsedag, midsommardagen och Mikaelisöndagen, vid dop och kyrkvigsel, på första söndagen efter jul, trettondag, påsk och trefaldighet samt första söndagen efter bröllopet och första söndagen man kommit hem från fäbodarna.

Västgötarnas och marknadsståndens salubjudna kattuner samt tygtryckarnas tryckta tyger lingo redan tidigt en framstående plats vid tillverkningen av Ovensjö-dräkternas ritualenliga plagg. På *ammandagar*, pingstdag, missions- och reformationssöndagarna hade man både förkläde, livstycke, mössa samt hals- och huvudkläde av rödblommig kattun. Mössbanden voro övervägande i röd färg med glittertrådar. Det var den mest lysande av alla helgdräkterna.

Vid *jordfästningar*, på långfredagen och domsöndagen (»Yttersta domen») var man helt svartklädd med svart chalongs- (rask) förkläde, svart slät mössa med stycke av dubbel batist, svart halsduk och huvudkläde och svart livstycke, kantat med blått siden. De sörjande buro därjämte vid begravingar ett stort vitt lärfthuckle med breda fallar, s. k. sorgkläde eller skökläde (sko = fäll), fäst på det sätt bilden visar.

Till alla dräkterna bar man på vägen till och från kyrkan ett huvudkläde till skydd för mössan. Det avtogs

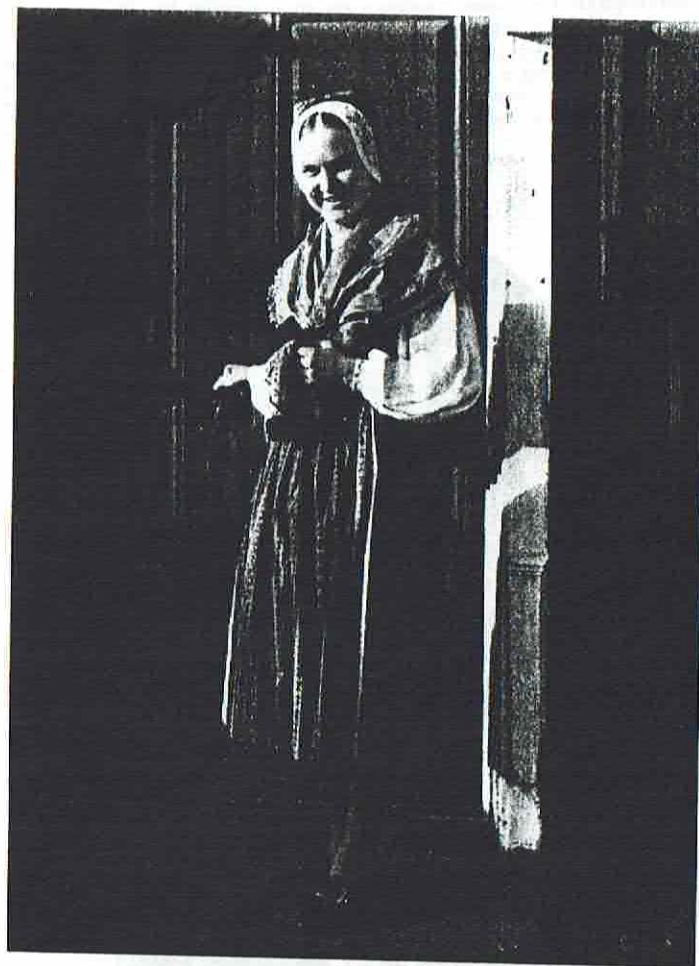

Kyrkdräkt. Högsta helg. Sommar.

Svart klädeskjol, broderad överdel, rött livstycke av vadmal eller kläde, vitt förkläde av lärft eller kambrik, vit halsduk, ofta med tumbursömsbroderier, broderad mössa och broderat tyllstycke (de äldre hade mössor av svart eller blått siden, de yngre av skiftande färger ss. rött, grönt, brunt och blått — änkor buro sin släta svarta sorgmössa med slätt stycke), ljusblommigt huvudkläde, väska med applikationsbroderi, röda strumpor och skor med spännen.

vid framkomsten till kyrkan, sammanveks och lades på psalmbokshyllan, sedan man tagit plats i bänken. Man var synnerligen mån om att ha många och vackra huvudkläden till ombyten.

Bröllopsdräkten var en dräkt alldeles för sig själv. Man hade en broderad brudsärk i stället för överdel. Över axlarna bar man en sidenhalsduk, som man fått i brudgåva. Livstycket var av siden eller halvsiden, och bröstet täcktes av konstgjorda blommor och band av glaspärlor. Kjolen lånade brudkläderskan ut. Den var — liksom den tröja, som man använde om det var bröllop under vinterhalvåret — av svart bombasäng. Kjolen var prydd av band och en frans av rött ullgarn eller av en bård av konstgjorda blommor nertill. Baktill och vid sidorna hängde man silkeshalsdukar — ju fler halsdukar ju rikare bruden var. Håret bars utslaget. Brudkronan var prydd med konstgjorda blommor samt dun och fjädrar. Runt om kronan hängde sidenband av det slag, som brukades som mössband. I öronen hade bruden örhängen. Också brudpigorna (tärnorna) hade utslaget hår. Om bruden hade krona, hade brudpigorna brudpigeflåta. Det var en huvudprydnad gjord av ståltråd och lärft, överklädd med guldmässing och utpyntad med pappersblommor, infattade glaspärlor, fjädrar, dun och sidenlappar. Hade bruden förverkat rätten att bära krona, bar hon brudpigeflåta, och då hade brudpigorna broderad mössa och broderat stycke. — På kvällen, sedan man dansat kronan av bruden, bytte man ut den dräkt, man haft under vigseln och bröllopsmåltiden, mot vanlig söndagseftermiddagsdräkt med randiga kyrkförkläden samt stycke och mössa. Dagen efter vigseln bar man sina annandagsförkläden och kattuns-halsdukar till hemmadräkten, och söndagen efter bröllopet klädde man sig till kyrkbesöket som till högsta helg.

Kyrkdräkt. Annandagarnas dräkt under sommarhalvåret.

Svart klädeskjol, broderad överdel, blommigt kattunslivstycke, blommigt kattunsförkläde, rosigt kattunsmössa med broderat stycke, röd-rosigt sidenband med glittertrådar, grannaste halsduk ss. äkta röd schal och rödblommigt huvudkläde, väska med applikationsbroderi, röda strumpor och skor med spännen.

Kyrkdräkt. Nattvårdsdräkt. Sommarhalvåret.

Svart klädeskjöl, svart livstykke av vadmal, kantat med klarblått siden, överdel utan broderi, slät svart sidenmössa, med svart band och dubbelt batiststykke, förkläde av lärft eller kambrik, halsduk av batist eller nåttelduk, strumporna blå, skor med spännen.

Kyrkdräkt. Begravningsdräkt. Sommar och vinter.

Svart klädeskjöl och tröja med svart sammetsband, svart sidenhalsduk eller bomullskläde, chalongförkläde, slät svart mössa med svart band och dubbelt batiststykke, stort vitt sorgkläde, blå vadmalsstrumpor, skor med spännen.

*Brudräkt.
Se texten.*

*Kronbrud och två av bröllopsgästerna.
Se beskrivning i texten.*

Sedan man infört svart kjol och tröja, hade man med dessa plagg stommen given till samtliga helgdräkter: högsta helg, annandagshelg, allvarshelg, nattvards-, begravnings- och bröllopsdräkt. Det var de olika förkläden, halsdukar, livstycken och mössor, som fogades till denna stomme, som markerade de olika helgdagarnas karaktär.

Som redan nämnts förekommer svart kjol och tröja redan så tidigt som i de äldsta bouppteckningarna, på 1760-talet. Att det dräktskick, i vilket dessa plagg ingå som väsentliga bestandsdelar, avlöst äldre dräktskick är påtagligt. Kunna vi då veta något om en kyrkdräkt, som hört samman med ett äldre dräktskick?

Ja, samtidigt med det helgdagsdräktskick, som här antytts, förekom under några årtionden på de söndagar, som inte voro helgdagar, en kyrkdräkt, som utan tvekan är den intressantaste av de gamla Ovensjö-dräkterna. Det är den dräkt, som Hans Wikström på målningar i Valbo och Österfärnebo förevigat med underskriften: »Gamla modet». »Så der woro Swerges flickor klädda intil år 1795 då det aflades: Men jag här gamla modet till en åminnelse» står det under väggmålningen från Vreta i Österfärnebo, nu i Nordiska museet. Det fanns säkert en tid, när inte svarta kjolar och tröjor av köptyg ingingo i Ovensjö-kvinnornas dräktskick. Då hade man, när man efterkom och iakttog helgdagarnas olika karaktär och kyrkans liturgiska färgschema, »det gamla modets» dräkter. Det var hemvävda röda, blå och vita kjolar, röda, blå och gröna livstycken och tröjor, randiga förkläden, skinnvästar, röda, blå och vita vadnalsstrumpor.

De röda kjolarna hade tidigare burits under de glada kyrkhelgerna och de blå under allvarshelgerna. När så de svarta kjolarna och tröjorna kommo, fann man för gott att slita ut den äldre helgdräkten under de helgfria söndagarna. Färgerna miste då för dessa sin betydelse enligt

Kyrkdräkt på helgfria söndagar, sommarhalvåret, gift kvinna.

Blått tvinnskört, blå- och vitrandigt kvistförkläde, korsömsmärkt överdel, randigt pärllivstykke, blå- och vitrutigt halskläde, halvsidensmössa, enkelt livstykke, ljusbottnat huvudkläde av skiftande utseende, väska med applikationsbroderi, röda strumpor och skor med spännen.

dräktritualet, och det föll sig naturligt, att flickorna skrudade sig i de röda kläderna och hustrurna i de blå och mörkare. Denna degradering av socknens gamla helgdräkter kom dock att omfatta endast en kortare period. Det tog några årtionden tills man slitit ut de gamla dräkterna. Att i kyrkan alltid få vara svartklädd och köptygsklädd var det som man eftersträvade. Man lade först bort en del av de som särskilt älderdomliga betraktade plaggen — överdelarna och livstyckena. Man ville inte längre under sommarhalvåret gå till kyrkan i lentygsärmar (överdel) och livstykke. Sedan bortlades plagg efter plagg. De gamla förklädena voro jämte mössor och stycken de plagg tillhörande »gamla modet», som sist lades bort. De buros under sockendräktens sista skede till den svarta klädesdräkten och ha därför av det, som hörde till »det gamla modet», blivit det som sockenborna bäst bevarat i minnet.

»Det gamla modets» dräkt hade allt utom mössklädseln tillverkat i hemmen av egna råvaror. Det är socknens verkliga egna bygdedräkt. Med utomordentlig smak och uppfinningsrikedom vävde man för den *livstycksrandningar*, som ständigt växlade efter smak, råd och lägenhet. Både färger, bredd på ränder och bottnar, snitt, längd, kantning och fläbbarnas antal växla i dessa efter modets påverkningar från en tid till en annan. Bland de bevarade livstyckena från denna tid äro aldrig två lika. De rester av livstycken, som fått tjäna att pryda slarvtjällsvävar med, visa en oerhört rik variation i fråga om randningar. Varpen är av lin och inslaget ullgarn. Man kallade vävnaden *pärk*. Det är den vävnad som på fackspråket benämnes *oliksidedig korskyper*.

Förklädena, som kallas kvistförkläden efter mönster-ränderna, bjuda också på stora variationer och höra till det allra vackraste i Ovansjö sockens förnäma hemslojd.

Kyrkdräkt på helgfria söndagar, vinterhalvåret, gift kvinna.

Blått tvinnskjort, blå eller grön tröja, sämskskinnslivstykke, kantat med svart handskskin, mörkrutig yllehalsduk, mörkblått förkläde med gröna och klarblå kvistränder, mössa av halvsiden i växlande färger, enkelt tyllstykke, rosigt sidenband och huvudkläde av skiftande utseende, väska med applikationsbroderi, röda strumpor och skor med spännen.

Det är de enklaste medel, varmed skönheten uppnåts. I en slät linnevarp trampade man systerränder och kvistränder i vävande bredd och grupperingar. Inte heller bland de bevarade förkläderna äro två alldeles lika. Man satte sin ära i att trampa upp nya randkombinationer. När så dräktskicket krävde fyra olika kvistförkläden, blev det stor omväxling. Det fanns ett sommarförkläde med vit botten och skiftande blå färgänder och ett annat med övervägande rosa kvistränder och sparsamma blå skuggänder och flamränder, så att det på avstånd blev ett ljusviolettt skimmer. På vintersöndagarna hade man ett slags förkläden med svart eller mörkblå botten och kvistränder i blått och grönt och ett annat mörkbottnat med rosa kvistar och sparsamma inslag av ljusblått och flamgarn. Dessa förkläden buros också på bröllop första kvällen och under tredjedagen och följande dagar och äro de enda kyrkplagg, som jämte möss-styckena någon gång buros till hemmadräkternas randkjolar.

Halsdukarna äro också goda prov på hur långt skicklighet och uppfinningsrikedom kunna komma med små medel. Rutiga linnehalskläden och huvudkläden i vitt, rosa och blått med korssömsmärkning äro de äldsta sommarklädena. De efterträdas av ett mod, som dikterade endast lister och harter i rosa och blått. På vintern använde man ullkläden. Några hemvävda sådana ha inte blivit bevarade men väl ett stort antal gjorda vid yllemannafakturerna.

Strumporna, som till alla dräkterna voro av vadmal, äro en kvarleva från medeltida dräktskick. Man hade röda strumpor till högsta helg, annandagshelg och helgfria söndagar samt blå till allvarsdräkten och sorgdräkten. Till vardags hade man grå eller vita strumpor. Brudstrumpor hade man av kläde med gröna kilar och broderier.

Kjolarna äro liksom strumporna av uråldrigt snitt.

Kyrkdräkt på helgfria söndagar, sommarhalvåret, ogift kvinna.

Rött tvinnskört, röd- och vitrandigt kvistförkläde, korssömsmärkt överdel, rödrandigt pärlivestycke, röd- och vitrandigt hals- och huvudkläde, ljus halvsidenmössa, enkelt tyllstycke, väska med applikationsbroderi, röda strumpor och skor med spännen.

Man hade s. k. tvinnskört eller rynkeskört med stäveck arbetade på samma sätt som fynden från gravarna i Birka visa, att vikingatidens kjolar voro vävda. I en varp av hoptvinnat ullgarn och lingarn slog man in vitt, rött eller blått ullgarn och fick ett tyg, som utmärkt ägnade sig för den rynkning, man sedan med stor omsorg utförde. Av ålder hade det röda garnet i kjolar och strumpor varit krappfärgat. Men omkring år 1800 hade man börjat med kochenillfärgat garn. På en sockenstämma i Ovansjö den 16 november 1817 behandlades en kunglig skrivelse angående inskränkning av utländska yppighetsvaror. Sockenmännen svarade då, att inom socknen intet överflöd fanns varken hos ståndspersoner eller allmoge. Dock var det ett överhandtagande bruk av dyrbar kochenill. Man uttalade sig för att knapp i stället borde användas.

Man hade knappt behövt uttala sig mot kochenillfärger 1817, ty man hade nu kommit till en tid, när det gamla modet med dess röda kjolar, röda strumpor och livstycken övergavs. Väckelserörelser, som gingo fram över socknen, ogillade snart formernas och färgernas mångfald och förde fram en smak för enkelt snitt och mörkt allvar.

Och knappt hade ytterligare ett halvt sekel gått, förrän också det, som från »det gamla modets» dräkt förts över i den kyrkdräkt, som bestämdes av svart kjol och tröja, skulle vara borta. Det berättas, att år 1858 dristade sig nygifta hustrun Marta Andersdotter i Storviksbyn att gå till kyrkan utan mössa och stycke, enbart iklädd schallet. Det väckte förbittring bland de äldre. Men tiden var inne för övergivandet av den gamla dräkttraditionen, och den händelse, som här berättats, torde ha varit den signal, som man väntat på. Vid 1860-talets ingång hade mössor och stycken inom socknen blivit ohjälpligt omoderna. Och med dem var det sista borta av det, som hört samman med Ovansjö sockens egna gamla kyrkdräkter. De hade

Kyrkdräkt på helgfria söndagar, vinterhalvåret, ogift kvinna.

Rött tvinnskört, röd eller grön tröja, sämskskinnslivstykke, kantat med svart handsskinn, blabottnat förkläde med rosafärgade kvistränder och sparsamma skuggränder av grönt eller blått och flamgarnsränder, rutiga hemvävda hals- och huvudkläden med mörk botten, halvsidenmössa i granna färger och enkelt tyllstykke, väska med applikationsbroderi, röda strumpor och skor med spännen.

formats ut inom socknen, som tagit emot impulser från skilda hall under olika tider. En impuls, som är märkbar, när det gäller kvinnornas kyrkdräkter, kommer från de gamla liturgiska färgerna. De anslöto sig till helgdagarnas innebörd. De äro vitt för glädjefester, rött för annandagar, violett för advent och fastlagstid och svart för sorg. Grönt är den neutrala färgen, som användes, då ingen annan färg föreskrives. I Ovansjö-kvinnornas kyrkdräkt följde den vita, röda och svarta färgen kyrkoskrudens liturgiska färger, under det att den gröna färgen intog samma plats som den violetta bland de liturgiska färgerna.

Samtliga fotografier utom de å sid. 103, 107, 109, 113 av fotograf E. Köpman, Borlänge.

SAMTAL VID KAPPSÄCKEN.

Av Diakonissan Anna Eriksson, Stockholm.

Äntligen är den långa, besvärliga resan slut. Tåget från övre Norrland närmar sig Stockholm. Lill-Per har gråtit och varit så orolig de sista timmarna, och hans unga mor är också trött och förbi. Men snart skall allt detta vara glömt. Pers far skall möta vid Centralstationen, och han har ordnat det så bra för dem.

Inga kom som många andra unga flickor till Stockholm för att söka arbete och fick det också snart, frisk och trevlig och arbetsvillig, som hon var. Och som alla andra sökte hon på fritiden lite förströelse, som det var så gott om. Det var ju så strålande roligt att få dansa i en fin salong, hemma hade de bara en enkel dansbana i skogsbrynet, och så var det så många fina herrar att dansa med. Hon blev genast bekant med en, som hon sedan höll samman med.

Allt det där sitter hon nu på tåget och erinrar sig. Året därpå visade det sig, att hon skulle bli mor, och hon reser hem för att där tillbringa väntetiden. Nu var Per redan tre månader gammal, och hon hade skrivit och bett hans far, att de skulle få komma ner, att han skulle ordna det utlovade hemmet, och att de skulle gifta